

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Anna Tůmová

N/neslyšící a jejich uplatnění na trhu práce

Bakalářská práce

Praha 2008

Autor práce: **Anna Tůmová**

Vedoucí práce: **Ing. Bohumila Čabanová, PhD.**

Oponent práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Bibliografický záznam

TŮMOVÁ, Anna. *N/neslyšící a jejich uplatnění na trhu práce*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií, 2008. 53 s. Vedoucí bakalářské práce Ing. Bohumila Čabanová, PhD.

Anotace

Práce se zabývá problematikou uplatňování neslyšících na trhu práce. Snaží se zachytit, jaké je postavení neslyšících na pracovním trhu, a zmapovat problémy, se kterými se mohou potýkat při hledání a uplatňování se v zaměstnání. Autorka pohlíží na tuto problematiku dvěma úhly pohledu – jeden úhel představuje pohled skrze „postižení“ (neslyšící je chápán jako tělesně handicapovaný) a druhý úhel přibližuje problém skrze „kulturu“ (na neslyšícího jedince je pohlíženo jako na příslušníka kulturní a jazykové minority). Tato diverzita pohledů je nezbytná, neboť přináší rozdílné pohledy na toto téma, různé okruhy problémů, se kterými jsou neslyšící nuceni se na trhu práce vyrovnávat, a zároveň i různá řešení těchto problémů. Práce je zpracována na základě rozhovorů s experty na tuto problematiku – „profesionálními“ experty (vedoucí pracovních konzultantů z APPN, sociální pracovníce z ČUN, ředitelka Úřadu práce hl. m. Prahy, pobočky v Praze 6) a experty „z praxe“ (rozhovory s neslyšícími).

Annotation

This project deals with the problem of how deaf people are of use in the labour market. It tries to define a position of deaf people in the labour market, and maps problem, which they can have when they look for a job. The author looks at two points of view – the first is the perspective of „disability“ (deaf people are perceived as handicapped) and the second is the perspective of „culture“ (deaf people are viewed as members of cultural and language minority). These outlooks are necessary, because they produce various views and perspectives on this theme, different fields of problems that deaf people have to balance, and various resolutions for these problems. This work is elaborated based on the interviews with experts concerning this question – with „professional“ experts (head job coach from APPN, social worker from CNU, director of Employment Office of capital city Prague, branch office in Prague 6) and with experts „from practice“ (interviews with deaf people).

Klíčová slova

Neslyšící, postižení, kultura, handicap, diskriminace, komunikace, trh práce, nezaměstnanost

Keywords

Deaf people, impairment, culture, handicap, discrimination, communication, labour market, unemployment

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

Souhlasím s tím, aby má práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 21.5.2008.

Anna Tůmová

Poděkování

Ráda bych poděkovala své konzultantce Ing. Bohumile Čabanové, PhD. za vedení mé bakalářské práce a za cenné rady a podnětné připomínky. Dále bych chtěla poděkovat za poskytnutí rozhovorů a vlídné přijetí zaměstnancům neziskových organizací APPN a ČUN a ředitelce Úřadu práce hl. m. Prahy, pobočky v Praze 6. Můj velký dík ale především patří neslyšícím, kteří mi věnovali svůj čas a poskytli mnoho cenných autentických informací ohledně této problematiky.

OBSAH

1	PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE	8
2	ÚVOD	10
3	CÍLE A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	12
4	ROZPRACOVÁNÍ VÝZKUMNÉHO PROBLÉMU	13
4.1	HLUCHOTA JAKO VÍCEDIMENZIONÁLNÍ PROBLÉM.....	13
4.2	ZAINTERESOVANOST NESLYŠÍCÍHO VE SVĚTĚ	14
4.2.1	<i>Vztahy mezi jednotlivými oblastmi a dimenzemi</i>	15
5	TEORETICKÁ VÝCHODISKA	17
5.1	PŘÍSTUP NA ZÁKLADĚ ZBÝVAJÍCÍCH SCHOPNOSTÍ.....	17
5.2	PRINCIP INTEGRACE.....	18
5.3	PROBLÉM SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	20
5.4	VÝZNAM PRÁCE PRO ČLOVĚKA A PROBLEMATIKA NEZAMĚSTNANOSTI	21
5.4.1	<i>Nezaměstnanost</i>	22
5.4.2	<i>Dlouhodobá nezaměstnanost</i>	23
6	TERMINOLOGIE	24
6.1	RŮZNÉ TYPY SLUCHOVÉHO POSTIŽENÍ.....	24
6.1.1	<i>Nedoslýchaví</i>	24
6.1.2	<i>Ohluchlí</i>	25
6.1.3	<i>Neslyšící</i>	25
6.2	KOMUNIKACE A JAZYK	26
7	„HLUCHOTA JAKO KULTURA“	27
	KULTURNÍ DEFINICE NESLYŠÍCÍCH - NESLYŠÍCÍ ČI NESLYŠÍCÍ? KULTURA VERSUS POSTIŽENÍ.	27
7.1	KULTURA, JAZYK, IDENTITA	29
7.2	RODINA – PODPORA I PŘENOS KULTURY	31
8	VZDĚLÁVÁNÍ	34
8.1	RŮZNÉ PŘÍSTUPY KE VZDĚLÁVÁNÍ N/NESLYŠÍCÍCH	34
8.1.1	<i>Systém orální komunikace</i>	35
8.1.2	<i>Systém simultánní komunikace</i>	35
8.1.3	<i>Systém totální (globální) komunikace</i>	36
8.1.4	<i>Systém bilingvální komunikace</i>	36
8.2	ZASAZENÍ DO ŠIRŠÍ PROBLEMATIKY	37
9	METODOLOGIE	39
9.1	KOGNITIVNÍ MAPY	39
9.2	POLOSTRUKTUROVANÉ ROZHOVORY – „ROZHOVORY S EXPERTY“	39
9.2.1	<i>Rozhovory s „neslyšícími experty na hluchotu“ (rozhovory 1-5)</i>	40
9.2.2	<i>Rozhovory se „slyšícími experty na hluchotu“ (rozhovory 6,7)</i>	41
9.2.3	<i>Rozhovor se zaměstnankyní úřadu práce (rozhovor 8)</i>	41
10	VZDĚLÁVÁNÍ V ČR	42
11	UPLATNĚNÍ NESLYŠÍCÍCH NA TRHU PRÁCE	42
12	OPATŘENÍ STÁTU	44
13	PROBLÉMY NESLYŠÍCÍCH NA TRHU PRÁCE	45
13.1	PROBLÉM KOMUNIKACE – PROBLÉM HLUCHOTY NEBO JAZYKA?	45
13.1.1	<i>Komunikace na pracovišti – mluvit nebo znakovat?</i>	46
13.2	DISKRIMINACE ZE STRANY VĚTŠINOVÉ SPOLEČNOSTI.....	48
13.2.1	<i>Audismus</i>	48
13.2.2	<i>„Diskriminace v praxi“</i>	48
13.3	SPECIFIKA KOMUNITY NESLYŠÍCÍCH	50
13.4	NEDOSTATEČNÁ PODPORA ZAMĚSTNÁVÁNÍ NESLYŠÍCÍCH	53

14	MOŽNÁ ŘEŠENÍ.....	- 56 -
14.1	INDIVIDUÁLNÍ PŘÍSTUP	- 56 -
14.2	INFORMOVANOST O SITUACI NESLYŠÍCÍCH.....	- 57 -
14.3	NEROZHODOVAT O POTŘEBÁCH NESLYŠÍCÍCH	- 57 -
14.4	PODPORA ZE STRANY STÁTU	- 58 -
14.5	VZDĚLÁVÁNÍ A VÝCHOVA NESLYŠÍCÍCH.....	- 59 -
15	DISKUZE.....	- 60 -
16	ZÁVĚR.....	- 61 -
17	RESUMÉ.....	- 62 -
18	SUMMARY.....	- 63 -
19	SEZNAM OBRÁZKŮ.....	- 64 -
20	LITERATURA	- 64 -
21	SEZNAM PŘÍLOH	- 67 -
22	PŘÍLOHY	- 68 -
22.1	PŘÍLOHA I.....	- 68 -
22.2	PŘÍLOHA II.....	- 70 -
22.3	PŘÍLOHA III.....	- 71 -

1 Projekt bakalářské práce

Svou bakalářskou práci jsem se rozhodla psát na téma „Neslyšící a jejich uplatnění na trhu práce“. Chtěla bych se zaměřit na možné problémy a diskriminaci, kterou mohou neslyšící pociťovat v zaměstnání a při jeho hledání. Toto téma jsem si vybrala, protože jsem měla možnost seznámit se s některými neslyšícími při absolvování intenzivních kurzů znakového jazyka v České unii neslyšících a díky tomu jsem mohla vidět, s jakými komplikacemi se musí neslyšící potýkat v praktickém životě.

I když nejsou neslyšící formálně nijak znevýhodněni, musí čelit některým předsudkům ze strany většinové společnosti a vzdorovat mnoha problémům. Postoj majority může komplikovat jejich postavení a aktivitu na trhu práce. Příčinu těchto problémů lze hledat jednak na straně majority, ale i v „uzavřenosti“ komunity Neslyšících.

Neslyšící jsou velmi specifickou skupinou mezi lidmi se zdravotním handicapem, neboť mnozí neslyšící nepovažují svou hluchotu za handicap, ale za výraz příslušnosti ke kulturní a jazykové menšině, která by měla mít stejná práva jako jiné minority ve společnosti (do této minority lze ale započítávat i osoby, které slyší – např. slyšící děti neslyšících rodičů). Minorita Neslyšících je poměrně „uzavřenou komunitou“, která má vlastní jazyk a kulturu. Záměrně píše v některých případech o Neslyšících s velkým „N“, neboť „*velké písmeno symbolizuje, že hluchý člověk není posuzován podle stavu sluchu, ale jako příslušník menšinové společnosti.*“ [Strnadová, 1994: 53]¹

Cílem mé práce je postihnout, s jakými problémy se mohou neslyšící při hledání a výkonu zaměstnání setkávat. V první části bakalářské práce se chci obecně zabývat problematikou osob se znevýhodněním v podobě fyzického handicapu a možnostech řešení tohoto problému při zapojování handicapovaných osob do pracovního procesu (chci se zabývat především specifiky, které se týkají neslyšících).

V druhé části své práce se chci konkrétně zaměřit na zkušenosti neslyšících se zaměstnáním (a jeho hledáním), s přípravou na zaměstnání a možnou diskriminací v této oblasti. Budu provádět polostrukturované rozhovory s neslyšícími (pravděpodobně především z České unie neslyšících a z organizace Pevnost).

---

¹ Strnadová, V.; *Současné problémy české komunity neslyšících I.: Hluchota a jazyková komunikace*; FF UK; Praha 1998.

Rozhovory budou pravděpodobně zaměřeny na:

- pracovní uplatnění neslyšících (zda pracují, studují, nebo by chtěli pracovat, ale nemají možnost)
- jejich negativní i pozitivní zkušenosti se zaměstnáním (studiem) a jeho hledáním
- zda byli či se cítili někdy diskriminováni
- zda se cítí handicapováni (na trhu práce i v obecné rovině)
- zda se opravdu považují za kulturní a jazykovou menšinu

Vzhledem k tomu, že není možné rozhovory nahrávat, budu zaznamenávat informace pomocí „polních poznámek“.

Ve své práci se budu snažit odpovědět na otázky, v jakém postavení jsou neslyšící na trhu práce, zda se cítí ze strany většinové společnosti nějakým způsobem diskriminováni a jakým způsobem lze pomoci neslyšícím při jejich zapojování do pracovní aktivity (jejich účast na trhu práce je také cestou k jejich integraci do většinové společnosti). Výsledkem mé práce by tedy měla být zpráva, která se opírá jak o teoretické zdroje, tak i o konkrétní zkušenosti a názory neslyšících.

2 Úvod

Problematika lidí s postižením a jejich zapojováním do většinové společnosti je v současné době velmi aktuálním tématem. V minulosti byli tito lidé často vyčleňováni a izolováni od veřejného života, v současnosti je ale trend opačný, je zde snaha je integrovat.

Neslyšící jsou velmi specifickou skupinou mezi lidmi s postižením, neboť je lze považovat i za jazykovou a kulturní minoritu. Někteří neslyšící nepovažují svou hluchotu za handicap, ale za výraz příslušnosti k jazykové a kulturní menšině, která by měla mít stejná práva jako jiné minority ve společnosti. Minorita Neslyšících je poměrně „uzavřenou komunitou“, která má vlastní jazyk a kulturu. Záměrně píšou o Neslyšících s velkým „N“, neboť velké písmeno v tomto slově symbolizuje, že na Neslyšícího nepohlížíme skrz jeho postižení (není to otázka hluchoty), ale chápeme ho jako člena kulturní a jazykové minority (jde tedy o úhel kultury). Velké písmeno ve slově „Neslyšící“ tedy nadále budu používat v případech, kdy budu výslovně mluvit o Neslyšících jako o jazykové a kulturní menšině. Každý neslyšící, je „neslyšící“, ale může se považovat (být považován) i za „Neslyšícího“, protože tyto dvě dimenze se nemusí nutně překrývat. *„Neslyšící lidé jsou neslyšící i Neslyšící zároveň a diskuze a argumenty nad otázkou identity ukazují dvě kategorie, které spolu často splývají v komplexní systém.“* [Padden, Humphries 2000: 3, překlad A.T.].² V České republice se ne všichni neslyšící ztotožňují s myšlenkou „jazykové a kulturní roviny Neslyšících“. Přesto však považují za nutné o tomto rozměru jejich identity uvažovat, neboť už samotná existence diskuzí a polemik nad tímto tématem má vliv na uvažování a chápání celé problematiky. I neslyšící, kteří s kulturní definicí nesouhlasí, jsou totiž nuceni se konfrontovat s touto skutečností.

Jak je patrné z dvou uvedených možných definic, na N/neslyšícího pohlížíme buď prizmatem postižení či prizmatem kultury. Medicínský pohled posuzuje neslyšícího člověka podle stavu sluchu. Východiskem této definice je stanovení určitého „normálního“ stavu (slyšící člověk) a „nenormálního“ či „patologického“ stavu (neslyšící člověk). Naopak kulturní definice je výsledkem pohledu na společnost, který nestaví na předpokladu „normality“, ale na rozdílnosti, toleranci a diverzitě.

V současné společnosti je obtížné stanovit pojem normality, normy a odchylky od této normy, nelze tak jednoduše zodpovědět otázku „*Kdo je normální?*“. Na

---

² *„Deaf people are both Deaf and deaf, and their discussions, even arguments, over issues of identity show that these two categories are often interrelated in complex ways.“* [Padden, Humphries 2000: 3].

problematiku N/neslyšících lze pohlížet i tímto způsobem – definice zohledňující stav sluchu staví na „normalitě“, naopak kulturní definice předpokládá kreativitu, uznání a tolerování diferencí.

Ve své práci bych chtěla problematiku uplatňování neslyšících na trhu práce postihnout těmito dvěma úhly pohledu. Chtěla bych se zaměřit na možné problémy, které mohou neslyšící pociťovat v zaměstnání a při jeho hledání. Toto téma jsem si vybrala, protože jsem měla možnost seznámit se s některými neslyšícími při absolvování kurzů znakového jazyka v České unii neslyšících. Díky tomu jsem mohla poznat, s jakými komplikacemi se musí neslyšící potýkat v běžném i pracovním životě. I když nejsou neslyšící formálně nijak znevýhodněni, musí čelit některým předsudkům ze strany většinové společnosti a vzdorovat mnoha problémům. Postoj majority může komplikovat jejich postavení a aktivitu na trhu práce. Příčinu těchto problémů lze hledat jednak na straně majority, ale i v „uzavřenosti“ komunity Neslyšících. Uvědomit si toto specifikum je velmi podstatné, protože úspěšnost vzájemné spolupráce a soužití je závislá na pochopení a toleranci. Pokud bude přistupováno k neslyšícím (ale samozřejmě to platí i pro jiné typy postižení) jako k neplnoprávným občanům a bude snaha „rozhodovat o nich bez nich“, není možné, aby bylo dosaženo požadovaných úspěchů.

Ve své bakalářské práci se chci teoreticky zabývat problematikou osob se znevýhodněním v podobě fyzického handicapu a možnostmi řešení problémů při zapojování handicapovaných osob do pracovního procesu (a zaměřit se na specifika týkající se neslyšících). Chtěla bych se pokusit zmapovat problémy, které mohou pociťovat konkrétní neslyšící, a navrhnout možná řešení těchto problémů. Ve své práci se budu snažit odpovědět na otázky, v jakém postavení jsou neslyšící na trhu práce, jaké jsou problémy, se kterými se musí potýkat, zda se cítí ze strany většinové společnosti nějakým způsobem diskriminováni a handicapováni a jakým způsobem lze pomoci neslyšícím při jejich zapojování do pracovní aktivity (jejich účast na trhu práce je také cestou k jejich integraci do většinové společnosti).

Provedla jsem rozhovory s experty na tuto problematiku - rozhovory se samotnými neslyšícími a s lidmi, kteří s neslyšícími pracují a pomáhají jim při jejich uplatnění se na pracovním trhu (s pracovníky neziskových organizací Agentury Profesního Poradenství pro Neslyšící a České unie neslyšících) a s ředitelkou Úřadu práce hl. m. Prahy, pobočky v Praze 6. Výsledkem mé práce je zpráva, která se opírá jak

o teoretické zdroje, tak také o konkrétní zkušenosti a názory neslyšících a dalších odborníků na tuto problematiku.

3 Cíle a výzkumné otázky

Cílem mé práce je postihnout, jaká je situace neslyšících na pracovním trhu, s jakými problémy se mohou neslyšící při hledání a výkonu zaměstnání setkávat a jak jim lze na trhu práce pomoci.

Dílčími cíli mé bakalářské práce je:

- Odhalit možné problémy, se kterými se mohou neslyšící potýkat na trhu práce (v zaměstnání, při jeho hledání a při přípravě na zaměstnání)
- Popsat způsob, jak lze neslyšícím pomoci při jejich uplatňování na pracovním trhu
- Zjistit, zda jsou (či se cítí být) neslyšící na pracovním trhu diskriminováni
- Zjistit, zda se cítí znevýhodněni (na pracovním trhu i obecně)
- Uvažovat o jednotlivých aspektech problému na základě dvou různých pohledů – „úhlem postižení“ a „úhlem kultury“

Výzkumné otázky:

- S kterými problémy se neslyšící musí vyrovnávat při hledání zaměstnání?
- S kterými problémy se neslyšící musí vyrovnávat při výkonu zaměstnání?
- S kterými problémy se neslyšící musí vyrovnávat při přípravě na výkon zaměstnání (studium atd.)?
- Jakým způsobem lze neslyšícím usnadnit situaci na pracovním trhu (pomoc při hledání zaměstnání, výběru zaměření, řešení problémů způsobených komunikační bariérou apod.)?
- Cítí se neslyšící diskriminováni?
- Cítí se znevýhodněni?

4 Rozpracování výzkumného problému

4.1 Hluchota jako vícedimenzionální problém

Mým základním východiskem je skutečnost, že na hluchotu je nutné pohlížet jako na vícedimenzionální problém, který můžeme chápat v několika rovinách. Pro účely své práce rozlišuji tyto základní dimenze hluchoty:

- **vizuální zkušenost**

Sluchově postižený člověk musí svůj život přizpůsobit skutečnosti, že jeden z jeho smyslů je plně či částečně „nefunkční“. Hluchota mění způsob vnímání, jedinec je nucen více se spoléhat na své ostatní smysly (důsledkem hluchoty je tedy intenzivní vizuální zkušenost). Hluchota ve svém důsledku omezuje získávání informací, způsobuje problémy v komunikaci atd. Neslyšící člověk „(...) má od raného věku zamezen přístup k informacím sluchovou cestou. Jeho dominantní smysly pro komunikaci se stávají zrak a hmat.“ [Krahulcová 2002: 44].

- **závislost na slyšící společnosti**

Druhá dimenze problému je vázána na vzniklou závislost jedince na jeho okolí. Důsledky hluchoty (jako jsou např. komunikační problémy, omezené získávání informací, souvislostí a kontextů) způsobují neslyšícímu člověku určitou míru závislosti na slyšící společnosti. Tento aspekt problému má na život neslyšícího velký vliv v mnoha ohledech. „Většina neslyšících má slyšící rodiče a je na nich od narození závislá“, závislost „(...) přetrvává v oblastech, jako je vzdělávání, náboženství, zaměstnání, v obstarávání zboží a využívání služeb, které poskytují především ti, kdo se s hluchotou setkávají jen zřídka nebo o ní jen málokdy přemýšlejí jako o životní zkušenosti. (...) slyšící mají nad životy neslyšících značnou moc. Život společnosti je organizován podle představ slyšících a mluvících. Neslyšící si vydělávají peníze, konzumují zboží a užívají služby, ale ve společnosti žijí jako cizinci a její uspořádání jim ztěžuje využívání jejích výhod.“ [Ertingová 1998: 114-115].

- **hluchota jako identita**

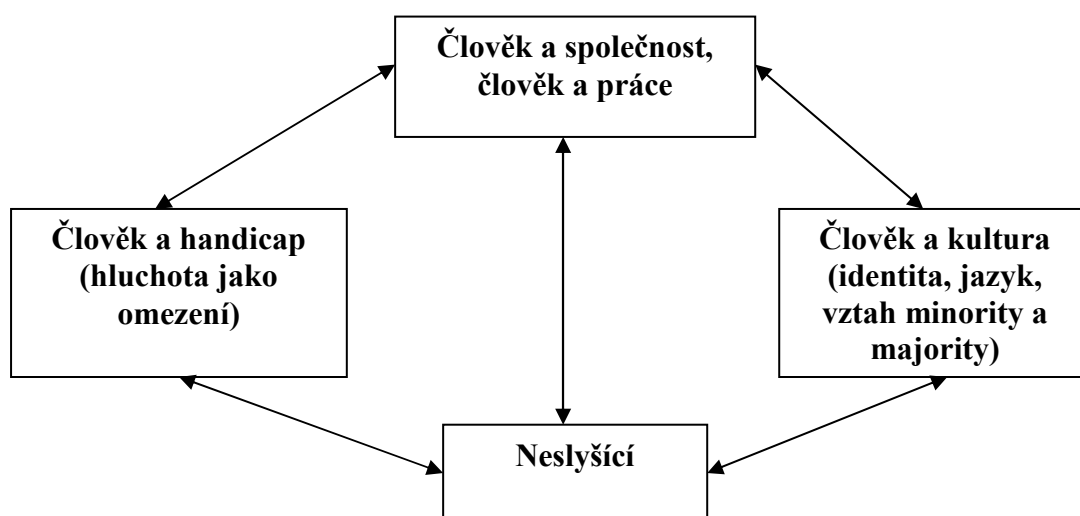
Hluchota může být chápána i jako určitá sociální a osobní identita jedince. Na hluchotu nemusí být nazíráno pouze prizmatem „postižení“, ale i jako na atribut,

který jedinci dává určitou identitu. Neslyšící jsou v tomto postoji chápáni jako jazyková a kulturní menšina (hluchota tedy může znamenat např. skupinovou či kulturní identitu). „Neslyšící si poprvé uvědomí, do jaké míry ovlivňuje hluchota jejich identitu, když ji začnou vnímat jako tu stránku své osobnosti, která je odlišuje od ostatních. Toto vědomí se vrací v každé situaci, kdy je hluchota odliší od okolí nebo nějakým způsobem omezí.“ [Ertingová 1998: 119].

4.2 Zainteresovanost neslyšícího ve světě

Svou práci odvozují od předpokladu, že neslyšící můžeme chápat jednak jako osoby s postižením, ale i jako příslušníky jazykové a kulturní minority. Hluchota tedy může znamenat na jedné straně „postižení“ či „handicap“, ale také může být chápána jako „kultura“, přesněji „něco“, co jedince částečně předurčuje být součástí kulturní a jazykové menšiny. Tento model hluchoty není v České republice stále běžně přijímán a většinová společnost o něm často ani nemá žádné informace. Přesto i u nás se začínají ozývat hlasy, které se k tomuto názoru hlásí. Na hluchotu můžeme pohlížet nejen jako na fyzické postižení a handicap, ale i jako na „odlišnost“ (hluchota tedy není považována za něco patologického, co „je nutné napravit“, ale je chápána jako přirozená součást života).

Obr. 1 - schéma – Zainteresovanost neslyšícího ve světě

Předchozí schéma (obr. 1) vyjadřuje pozici neslyšícího člověka v zainteresovanosti s trhem práce (vztah mezi „neslyšícím“ a oblastí „člověk a společnost, člověk a práce“). Neslyšící člověk je plnohodnotným členem společnosti a má právo participovat a uplatnit se na trhu práce. Neslyšící je ale také součástí světa, který ho spojuje s určitou kulturou a komunitou Neslyšících. Vztah majority a minority (slyšící většiny a menšiny Neslyšících) je pro neslyšícího podstatný, protože zásadně ovlivňuje jeho pozici ve společnosti (jazyk a komunikace, volba a odvození identity, kulturní hodnoty atd.) i jeho postavení na pracovním trhu (hluchotu chápeme jako „projev kultury“).

Na druhé straně je neslyšící přijímán i na základě svého postižení (chápeme hluchotu jako postižení), a proto je ve společnosti i na pracovním trhu považován za handicapovaného, neboť mu hluchota může přinášet určitá omezení a znevýhodnění v jeho profesním uplatnění.

Mým cílem je prokázat nutnost uvědomit si obě tyto dimenze dané problematiky (různé pohledy na hluchotu), protože obě mohou mít na situaci neslyšícího na trhu práce výrazný vliv a zaměření se pouze na jednu rovinu problému by bylo zavádějící.

4.2.1 Vztahy mezi jednotlivými oblastmi a dimenzemi

V následujícím schématu (obr. 2) se snažím popsat jednotlivé vztahy mezi některými oblastmi, které se dané problematiky týkají. Uplatnění neslyšících na pracovním trhu je ovlivňováno státem, který má na tuto problematiku přímý vliv prostřednictvím úřadů práce a sociálních pracovníků. Činnost státu (sociální politika státu) ale ovlivňuje i pozici neziskových organizací a zaměstnavatelů.

Na postavení neslyšících na trhu práce má dále vliv jejich vzdělání, a to ve dvou „rovinách“ – první rovinu představuje dosažená úroveň vzdělání (vyučení, vysoká škola atd.) a druhá rovina je určena systémem (přístupem), ve kterém byl neslyšící vzděláván (orální přístup, bilingvální přístup atd.). Další dimenzí, jež má zásadní vliv na jedincovo pracovní uplatnění, je původní rodina, v níž vyrůstal (zda je slyšící či neslyšící).

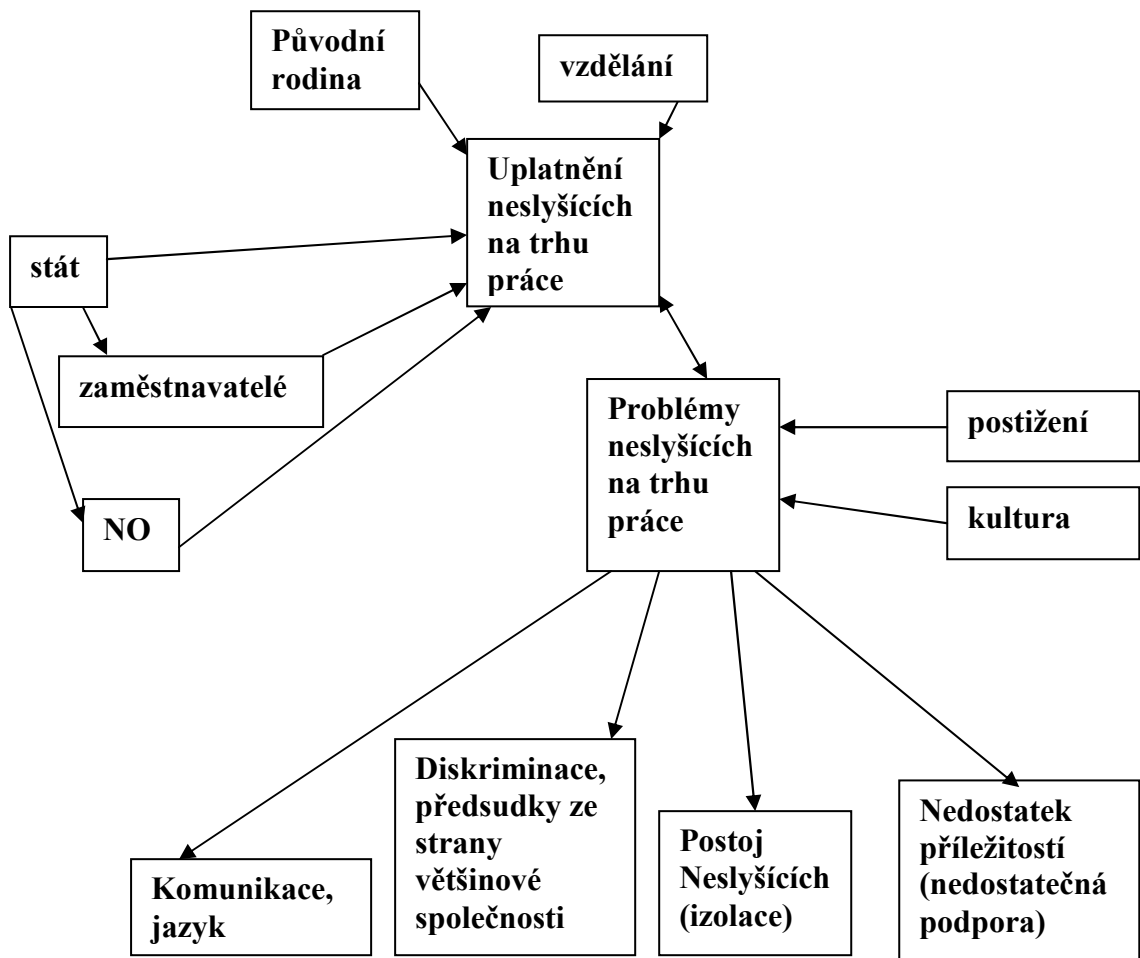
Zaměřuji se především na problémy, se kterými se neslyšící na trhu práce mohou potýkat. Mým východiskem je skutečnost, že tyto problémy mohou být způsobeny samotným postižením, ale i kulturními specifiky minority Neslyšících.

Problémy, které mohou na trhu práce neslyšící pociťovat, jsem rozdělila do čtyř oblastí:

- problém komunikace a jazyková bariéra
- diskriminace, předsudky a stereotypy ze strany většinové společnosti vůči N/neslyšícím (diskriminace se může projevovat v dimenzi postižení i v dimenzi kultury)
- problémy, které mohou vznikat jako důsledek specifik minority Neslyšících (uzavřenost a izolace komunity Neslyšících atd.)
- problémy na trhu práce, které jsou způsobeny nedostatkem pracovních příležitostí (nedostatečnou podporou zaměstnávání neslyšících ze strany státu)

Obr. 2 – schéma – Vztahy mezi jednotlivými oblastmi a dimenzemi

5 Teoretická východiska

5.1 Přístup na základě zbývajících schopností

Prvním východiskem, na kterém stavím svou práci, je hledisko, jakým způsobem přistupovat k lidem s handicapem. Přístup k lidem s postižením by měl být založen především na zbývajících schopnostech postiženého, nikoli na jeho handicapu. „*Vážnou chybou přístupu k postiženým a k možnostem jejich integrace je, když se v diagnostice a prognostice klade důraz na neschopnost či snížené schopnosti místo důrazu na uchované schopnosti a jejich rozvoj.*“ [Jesenský 1995: 12].

V minulosti bylo běžným trendem „měřit“ a chápat invaliditu jako „ztrátu něčeho“ či „neschopnost k něčemu“. Tyto tendence jsou ovšem potlačovány a je snaha obrátit tento pohled ke schopnostem a aktivitě jedince. „*Nejmodernější pojetí, které se v současnosti prosazuje, měří invaliditu mírou zbylé schopnosti (potence) k dalšímu životu a práci. Toto pojetí je medicínsky obtížnější (medicínsky je snazší měřit ztrátu pracovní schopnosti než zbylou schopnost pracovat), ale vytváří základ pro přechod od pasivního pečovatelsví k modernímu úsilí o aktivní reintegraci.*“ [Tomeš 1996: 103].

To, jakým způsobem chápeme postižení, ovlivní celý koncept politiky, která s touto problematikou souvisí. Definice, kterou společnost přijme jako adekvátní k dané problematice, je ovlivněna hodnotami, normami, cíli a tendencemi, které jsou obecně akceptované silnými sociálními skupinami či významnými aktéry atd. Některé normy mohou reflektovat zájmy majority a naopak potlačovat zájmy minority.

Robert F. Drake [Drake 1999: 10-14] charakterizuje možné způsoby, jak lze chápat „postižení“. První možností je „model osobní tragédie“ (The „personal tragedy“ model) neboli „medicínský model“, který stanovuje „normální stav“ a tím podporuje chápání postižení jako stavu „patologického“ a „nenormálního“. Tento koncept rozlišuje pojmy „impairment“, „disability“ a „handicap“ na základě medicínského chápání problému, tak jak je definovala WHO v sedmdesátých letech 20. století. Pojem „impairment“ (postižení) se vztahuje k duševním či k anatomickým poruchám nebo může vyplývat ze ztráty psychologických, kognitivních či anatomických funkcí. Pojem „disability“ je užíván k označení vlivu postižení v každodenním životě a „handicap“ je pojem označující sociální znevýhodnění, jež z vlivu postižení vyplývají. Tento koncept je kritizován za to, že dostatečně nereflektuje realitu, kterou lidé s postižením zažívají, a příliš se soustředí na fyziologický aspekt problému, přičemž ostatní stránky opomíjí.

Druhým konceptem je „sociální model“ (The social model of disability), jehož klíčem je názor, že potřeby všech členů společnosti jsou rovnocenné. Klade větší důraz na skutečnost, jaké jsou normy a hodnoty společnosti, jak je společnost organizovaná, na její právo a instituce, její architekturu atd.

UPIAS (Union of Physically Impaired Against Segregation) definuje impairment jako „(...) *chybění části nebo celé končetiny, nebo přítomnost defektní končetiny, organismu nebo mechanismu těla* (...)“ [Drake 1999: 13, překlad A.T.]³ a disability jako „(...) *znevýhodnění či omezení aktivit způsobené sociální organizací, která vůbec či nedostatečně pomáhá vyrovnávat situaci lidem, kteří mají fyzické postižení, a vyřazuje je z sociálních aktivit mainstreamu*(...)“ [Drake 1999: 13, překlad A.T.]⁴

To, jak je chápáno postižení a jaký přístup k této problematice je upřednostňován, je velmi podstatné a určující pro tvorbu politiky státu. Ve společnostech, kde převládá „medicínský model“, je kladen důraz na individuální změnu a přizpůsobení (léčba, terapie atd.), ale sociální model vidí potřebu změny v sociálních podmínkách a v okolním prostředí. Hlavní rozdíl v důsledcích těchto dvou definic je ve skutečnosti, že model „osobní tragédie“ vidí řešení v individuálním přizpůsobení jedinců, naopak „sociální“ model hledá východisko v celé společnosti a jejím uspořádání.

5.2 Princip integrace

Jedním ze základních východisek je princip integrace neslyšícího do většinové společnosti. Pod pojmem integrace chápu „(...) *proces rovnoprávného společenského začleňování specifických minoritních skupin (...) do vzdělávacího i pracovního procesu a do života společnosti.*“ [Novosad 2000: 18]. Integraci nelze považovat za „jednostranné přizpůsobení“, ale je nutné k ní přistupovat jako k vzájemnému tolerantnímu soužití, které nemá snahu ani jednu stranu omezovat. Integraci můžeme také definovat jako „(...) *stav soužití postižených a nepostižených při přijatelné míře konfliktnosti, jako stav vzájemné podmíněnosti vyjádřené slovy `jeden pro druhého`.*“ [Jesenský 1995: 12].

³ „(...) *lacking part or all of a limb, or having a defective limb, organism or mechanism of the body*“ [Drake 1999: 13].

⁴ „(...) *the disadvantage or restriction of activity caused by a contemporary social organisation that took no or little account of people who had physical impairments and thus excluded them from the mainstream of social activities.*“ [Drake 1999: 13].

Sociální a pracovní integrace lidí s postižením je definována jako jeden z cílů Evropských i národních dokumentů a plánů zaměstnanosti [Střednědobá... 2004: 16-25] - Amsterdamská smlouva, Lisabonská smlouva, Evropský sociální program, Charta základních práv EU, Směrnice 2000/78/ES, Evropský akční plán, Zelená kniha, Madridská deklarace, Národní akční plán sociálního začleňování, Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením atd. Tyto dokumenty se zabývají problematikou zaměstnanosti handicapovaných osob, což s sebou ale přináší i důraz na kvalitní vzdělávání, zvyšování kvalifikace, přípravu na zaměstnání, rekvalifikace, zvyšování zaměstnatelnosti osob s postižením, rozvoj mobility a informační gramotnosti, podporu na straně poptávky po pracovních místech (vytváření nových pracovních míst) i na straně nabídky (lepší schopnost lidí s postižením uplatnit se na pracovním trhu) [Střednědobá... 2004: 16-25]. „Jedním z cílů integrace je vytvářet vzájemné pochopení a akceptaci mezi handicapovanými v kontextu rovnosti příležitostí.“ [Vocilka 1997: 12].

Jednotlivé dokumenty definují cíle týkající se především rovného a nediskriminačního přístupu k lidem s postižením a soustředí se na jejich začleňování do společnosti. Postižení lidé mají mít možnost participovat na veškerých statcích společnosti jako všichni ostatní občané (mají mít stejný přístup ke zdrojům, právům, zboží a službám). Žádný občan nesmí být diskriminován „(...) z důvodu pohlaví, rasového či etnického původu, víry nebo světového názoru, zdravotního postižení, věku nebo sexuální orientace.“ [Střednědobá... 2004: 17], což deklaruje například Amsterdamská smlouva (článek 137), která byla přijata 1.5.1999.

Na lidi s postižením nelze pohlížet jako na pasivní příjemce podpory, ale je nutná snaha o jejich zapojení do pracovního procesu i života společnosti, k čemuž nás vedou důvody sociální (solidarita, právo každého jedince na plnohodnotný život), ale také důvody ekonomické. „Izolovanost zároveň vyvolává i vysoké ztráty ekonomické, dané vynakládáním značných finančních prostředků na zabezpečení životních potřeb handicapovaných občanů, a současným marnotratným nevyužíváním potenciálních schopností, které tito lidé mají.“ [Novosad 2000: 25].

Integrace neslyšících do společnosti a běžného života je nutná ve více „směrech“ [Řeháková 1998: 134]. Neslyšící by měli být integrováni do slyšící společnosti, ale i do neslyšící společnosti (což nemusí být samozřejmé)⁵. Posledním okruhem by mělo být

⁵ Neslyšící dítě, které se narodí slyšícím rodičům, může mít s navázáním kontaktů s komunitou Neslyšících velké problémy.

zapojení slyšících do neslyšící společnosti (např. slyšících rodičů neslyšícího dítěte). Předpokladem úspěšné integrace je tolerance a snaha ze strany slyšící společnosti, ale i ochota na straně neslyšících. Je potřeba „(...) hledat a nalézat cesty, které usnadní socializaci neslyšícím do společnosti slyšících i neslyšících, včetně vzájemného poznávání kultury obou společenství, což umožní neslyšícím rozšíření životních perspektiv.“ [Řeháková 1998: 137].

5.3 Problém sociálního vyloučení

Pro každou společnost a v každé době bylo charakteristické vylučování určitých jedinců a skupin. „Proces sociálního vyloučení může být chápán téměř jako universální kulturní mechanismus, s nímž se v různých formách setkáváme snad ve všech společnostech, ať již časově či prostorově určených.“ [Mareš 2002b: 9]. V minulosti bylo vyloučení mnohdy uskutečněno „absolutně“ (vyhoštění, upření práva na život), ovšem v dnešní společnosti koncepty vyloučení „(...) upozorňují především na způsoby, jimiž jsou lidé ‚objektivně‘ (neosobně) vylučováni z ekonomického života, z obvyklého životního standardu v dané společnosti, z politické participace, ze sociálního styku, z takových imaginárních komunit, jako je národ či z občanství v tom nejobecnějším smyslu. (...) Mechanismy sociálního vyloučení mohou mít formu diskriminace, vyloučení jedinců i sociálních skupin ze společnosti sobě rovných – tím, že se stanou, nebo zůstanou v určitých aspektech nerovnými. Významné je, že takovými mechanismy dochází k ohraničování životního stylu i životních šancí.“ [Mareš 2002b: 15-16].

Vyloučení určitých jedinců můžeme rozčlenit na ekonomické, sociální, politické a kulturní [Mareš 2002b: 15]. Ekonomické vyloučení znamená vyloučení ze životního standardu společnosti a neumožňuje jedinci šance na uplatnění, které jsou ve společnosti obvyklé a dostupné. Sociální vyloučení brání sdílet určité sociální statusy a instituce běžné v dané společnosti a nedovoluje účastnit se na sociálních, ekonomických, politických a kulturních systémech. Politické vyloučení znamená upřít jedinci občanská, politická a základní lidská práva. Kulturní vyloučení je možné charakterizovat jako nemožnost participace na kulturních hodnotách, kulturním kapitálu a vzdělání společnosti. Rozčlenění na jednotlivé způsoby vyloučení ovšem není v praxi nijak absolutní, protože mnohdy se tyto typy doplňují. Je tedy vhodnější uvažovat o těchto způsobech jako o jednotlivých aspektech jednoho problému.

S těmito oblastmi je velmi úzce spojeno i symbolické vyloučení [Mareš 2002b: 16], v rámci kterého je kladen důraz na podobu vlastní skupiny a na odlišnosti a rozdíly od jiných skupin (pomocí principu „my versus oni“). Odlišné či cizí skupiny jsou na základě rozdílů stigmatizovány. Symbolické vyloučení souvisí s vědomím sociální a kulturní identity, která staví na vzájemných podobnostech a zároveň odlišnostech od jiných skupin.

5.4 Význam práce pro člověka a problematika nezaměstnanosti

Předpokladem úspěšné integrace jedince do společnosti je také jeho pracovní uplatnění, kdy ideální podobou je samostatnost a nezávislost jedince. Práce a placené zaměstnání jsou velmi významné pro každého člena společnosti. *„Práce zaujímá v životě člověka nezastupitelné postavení. Je důležitou podmínkou jeho důstojné existence, přináší mu nejen materiální prospěch, ale současně mu dává pocit seberealizace a společenské užitečnosti. Vřazuje člověka do řádu sociálních vztahů, uspokojuje jeho potřeby ctižádosti, sebeuplatnění a sebeúcty. (...) V konkrétní práci, k níž jsou nezbytné znalosti, schopnosti a dovednosti, se rozvíjí lidská osobní identita.“* [Buchtová 2002: 75].

Práce sama o sobě má pro jedince velký význam z mnoha důvodů [Giddens 1999: 308]. První z nich je ekonomický, neboť pracovní poměr většinou představuje pro jedince hlavní zdroj příjmů a umožňuje mu tedy účast na „konzumu společnosti“. Pracovní činnost ale určuje jedinci i životní rytmus („strukturuje mu čas“) a dovoluje mu flexibilitu (práce nás „osvobozuje“ od domácího prostředí a dává nám „(...) příležitost pravidelně sdílené sociální zkušenosti mimo rámec rodiny.“ [podle Jahodové, 1979 in Mareš 2002a: 71]). V neposlední řadě nám pracovní činnost umožňuje vyvíjet určitou míru aktivity a využívat svých znalostí a dovedností (a zlepšovat je).

Pracovní uplatnění ale jedinci přináší také cenné sociální kontakty, které jsou pro jeho život velmi významné, a pokud není v pracovním poměru, má mnohem menší šanci je získat. Naopak ztráta zaměstnání s sebou často přináší sociální izolaci jedince. Nezaměstnanost může souviset i se ztrátou hodnot a respektu k veřejným autoritám, snížením statusu jedince, rozbitím struktury času a rozkladu rodinných vztahů [Mareš 2002a: 74].

V současné společnosti představuje pro jedince práce velmi významnou funkci ve tvorbě jeho osobní identity, důstojnosti a statusu. „*Zaměstnání hraje v naší kultuře roli centrální instituce, skrze kterou se definujeme. Cíle, status, sociální kontakty, struktura našeho života i jednotlivých dnů jsou primárně odvozovány z našeho zaměstnání. Naše vzdělání je chápáno jako příprava na zaměstnání a náš volný čas jako regenerace pro další práci v zaměstnání. Ostatně ani nezaměstnanost není vymezena pozitivními atributy, ale negativně jako ztráta zaměstnání.*“ [Mareš 2002a: 68] V našem kulturním prostředí je na jedince vyvíjen „tlak“ k účasti na trhu práce, protože status nezaměstnaného s sebou nese marginální postavení a stigmatizaci.

Zaměstnání umožňuje i vytvoření určitých cílů a hodnot, které přesahují osobu jedince a které může jedinec se širším společenstvím (skupinou) sdílet [Mareš 2002a: 71]. Je nutné si uvědomit, že uplatnění na pracovním trhu má význam jednak pro samotného jedince, ale i pro celou společnost jako celek. V naší společnosti má každý jedinec právo na pracovní uplatnění, což neznamená, že by měl nárok na konkrétní „práci“, ale právo na pomoc státu při získávání práce a na podporu v nezaměstnanosti [Tomeš 1996: 116-118]. Tento princip souvisí s aktivní politikou zaměstnanosti státu (tvorba nových pracovních příležitostí, podpora samostatné ekonomické aktivity a příprava lidí na zaměstnání nebo jinou ekonomickou činnost).

5.4.1 Nezaměstnanost

Pozice nezaměstnaného není synonymem pro situaci člověka, který „nemá práci“, protože pojem „práce“ je daleko obecnější než pojem „zaměstnání“. Člověk může pracovat, ale nemusí být zaměstnán (práce v domácnosti, dobrovolnictví). Zaměstnání sebou přináší finanční ohodnocení v podobě platu, určité právní a smluvní vztahy mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem atd. Zaměstnaní jsou tedy ti, kteří jsou zaměstnanci, nebo ti, kteří mají uzavřenou smlouvu jinou než pro zaměstnance (např. dohoda o provedení práce, dohoda o pracovní činnosti atd.), a zaměstnaní ve vlastním podniku (zaměstnavatelé, osoby samostatně výdělečně činné atd.). Zaměstnanost vyjadřuje podíl produktivní pracovní síly na trhu práce. Ne všichni v produktivním věku jsou zaměstnání (studium, rodičovská dovolená), a přesto nemusí být „nezaměstnaní“, tito lidé jsou označováni jako ekonomicky neaktivní. Ekonomicky aktivní jsou osoby, které mají zaměstnání, nebo které jsou registrované na úřadu práce jako nezaměstnaní. Počet ekonomicky aktivních v České republice se pohybuje kolem 60%.

Nezaměstnanost je pojem vyjadřující stav osoby, která je v současnosti bez (placeného) zaměstnání, které by jí zajišťovalo obživu, a zároveň je schopna práce (může pracovat z hlediska zdravotního stavu, věku a osobní situace) a aktivně hledá uplatnění v zaměstnání [Mareš 2002a: 16]. Důležitým faktorem je tedy nedobrovolnost stavu nezaměstnanosti (nezaměstnaný chce pracovat a aktivně si práci hledá) [Tomeš 1996: 116]. Tato definice vyřazuje z problému osoby, které nemohou pracovat a které je stát nucen zabezpečit, a zároveň nebere v potaz ty, kteří pracovat nechtějí, nebo mají jiný zdroj příjmů (mateřská či rodičovská dovolená, studium apod.).

5.4.2 Dlouhodobá nezaměstnanost

Jedním z nejtěživějších problémů týkající se nezaměstnanosti je dlouhodobá nezaměstnanost. „*I nízká míra nezaměstnanosti může být nepříznivá, jestliže jde z větší části o nezaměstnanost dlouhodobou. Tam, kde je míra nezaměstnanosti sice vyšší, ale obrat mezi nezaměstnanými je rychlý (nízký podíl dlouhodobě nezaměstnaných) je situace příznivější.*“ [Mareš 2002a: 16] Dlouhodobá nezaměstnanost je daleko závažnějším problémem nejen pro samotného nezaměstnaného, ale i pro státní rozpočet (dlouhodobě nezaměstnanému je vyplácen příspěvek v nezaměstnanosti, nebo posléze státní podpora). Pro dlouhodobě nezaměstnaného (popřípadě opakovaně nezaměstnaného) je nalezení práce mnohem obtížnější než pro člověka, pro kterého je období nezaměstnanosti pouze krátkou životní epizodou, protože dlouhodobě nezaměstnaný ztrácí po určité době způsobilost být zaměstnán. Je vystaven riziku ztráty kvalifikace, ztráty pracovních návyků, „zvykne si“ na život závislý na sociálních dávkách [Tomeš 1996: 143]. Nezaměstnanost s sebou přináší problém chudoby a sociálního vyloučení, na něž se vážou další sociální problémy. „*Zejména dlouhodobá nezaměstnanost je zaručenou vstupenkou do světa chudoby a nouze.*“ [Mareš 2002a: 75]

Pro jedince má dlouhodobá nezaměstnanost mnoho negativních důsledků [Mareš 2002a: 75] – jedinec ztrácí motivaci v individuální snaze, ničí se jeho pracovní etika, snižuje se lidský kapitál nezaměstnaného (jeho pracovní schopnosti a dovednosti). Dlouhodobá nezaměstnanost má negativní vliv na psychické i fyzické zdraví, stigmatizuje nezaměstnaného v očích většinové společnosti a může způsobit krizi identity jedince, protože svět funguje a je organizován na principu placené práce, z které je nezaměstnaný jedinec vyloučen.

6 Terminologie

6.1 Různé typy sluchového postižení

V této části bych ráda rozčlenila jednotlivé typy sluchového postižení. Rozlišování mezi nimi je naprosto nezbytné, protože lidé s různě velkou ztrátou sluchu mohou mít naprosto rozdílné problémy a potřeby (někdy i protichůdné).

Pojem „neslyšící“ je poměrně novým výrazem. V minulosti byly užívány pro označení sluchově postižených zejména výrazy „hluchý“ či „hluchoněmý“, které jsou ovšem v laické řeči často chápány v hanlivém významu a jsou poněkud zavádějící, protože asociují skutečnost, že neslyšící nejsou schopni mluvit, a proto se v současné době od jejich používání téměř ustoupilo⁶. *„Nedostatečný rozvoj mluvené řeči u neslyšícího člověka je druhotným důsledkem hluchoty. Neslyšící člověk není v pravém slova smyslu němý.“* [Strnadová 1998: 44]

Sluchově postižení (hearing impaired) jsou lidé, kteří trpí různě velkou ztrátou sluchu, lze je rozlišit na nedoslýchavé, ohluchlé a neslyšící (prelingválně a postlingválně neslyšící). Při posuzování různé míry postižení je nutné pracovat s pojmy úplná a praktická hluchota. Úplná hluchota je definována jako stav sluchu, kdy jedinec neslyší žádný zvuk ani s nejsilnějším zesílením (sluchadlem či jinou technickou pomůckou). Praktická hluchota popisuje stav sluchu, kdy jedinec je schopen se sluchadlem slyšet určité zvuky, avšak nedokáže definovat jejich zdroj.

V České republice je asi půl milionu sluchově postižených, ovšem největší procento z tohoto počtu tvoří staří lidé (kteří jsou většinou nedoslýchaví). Osob s úplnou či praktickou hluchotou je v České republice asi 7600 (3900 osob s praktickou hluchotou a 3700 osob s úplnou hluchotou)⁷.

6.1.1 Nedoslýchaví

Nedoslýchaví (hard of hearing) jsou lidé, kteří mohou ztrátu sluchu částečně kompenzovat sluchadlem (v určitém prostředí jsou schopni rozumět mluvené řeči a sluchadlo jim může významně pomáhat při odezírání). Velké procento nedoslýchavých tvoří staří lidé.

⁶ Používání pojmu „hluchoněmý“ či „hluchý“ ovšem nezmizelo úplně, v běžné mluvě jsou tyto pojmy stále používány. Pro mnohé neslyšící ovšem mohou mít tyto výrazy hanlivý nádech.

⁷ Hrubý, <http://www.gong.cz/onas.php>, 10.12.2007.

Nedoslýchavé dítě se může s pomocí sluchadla naučit velmi dobře mluvit, psát i číst. Samozřejmě že úspěch velmi závisí nejen na rodinném zázemí, v kterém dítě vyrůstá, ale i na osobnosti dítěte. Nedoslýchaví se potýkají s docela jinými problémy než neslyšící. Jejich problémy netkví v komunikaci s okolním světem, ale mohou pociťovat určitý pocit osamělosti. *„Hlavním problémem nedoslýchavých dětí je, že jejich přijetí světem slyšících není nikdy stoprocentní a pokud se včas nenaučí na odpovídající úrovni i znakový jazyk, odmítne je i společenství neslyšících. V důsledku toho jsou často velice osamocené.“* [Hrubý 1997: 33]

6.1.2 Ohluchlí

Ohluchlí (neboli postlingválně neslyšící) jsou lidé, kteří ztratí sluch až po rozvinutí mluvené řeči, je proto pro ně snazší naučit se dobře artikulovat než pro prelingválně neslyšící. S rozvinutím mluvené řeči a naučením se jazyka před ztrátou sluchu také souvisí jejich lepší schopnost naučit se číst a psát, s čímž mohou mít neslyšící velké potíže. *„Hlavní problém ohluchlých je psychologický. Znají cenu sluchu a velice ho postrádají. Dojde-li k ohluchnutí ve vyšším věku, může být pro ohluchlého velice obtížné trénovat své schopnosti odezírání a téměř nemožné naučit se znakový jazyk.“* [Hrubý 1997: 34]

6.1.3 Neslyšící

Neslyšící je podle WHO definován jako člověk, který ani s největším zesílením neslyší zvuk. Podle zákona o znakové řeči jsou neslyšící osoby, *„(...) které ohluchly před rozvinutím mluvené řeči a u nichž velikost a charakter sluchové vady neumožňuje plnohodnotný rozvoj mluvené řeči, a dále osoby později ohluchlé a nedoslýchavé, které samy považují znakovou řeč za primární formu své komunikace.“*⁸

Neslyšící lze rozlišit na prelingválně neslyšící (ztratili sluch před osvojením mluvené řeči a naučení jazyka) a postlingválně neslyšící (ztratili sluch až po osvojení mluvené řeči a naučení jazyka). Počty neslyšících z celkového procenta sluchově postižených jsou nízké (odhaduje se, že na sto sluchově postižených připadá asi 4-6 prelingválně neslyšících [Hrubý 1997: 35]).

---

⁸ Zákon o znakové řeči,
http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571d20046a0b2c12566af007f1a09/c12571d20046a0b2c12566d40074bb84?OpenDocument, 30.1. 2008.

Prelingválně neslyšící často netrpí samotnou ztrátou sluchu, nedovedou si představit, jaké je to slyšet, a proto ani nepokládají svůj život kvůli hluchotě za něčím ochuzený. „*Mně nevadí, že neslyším, protože nevím, jaké to je slyšet. Problémy někdy mám, jen když komunikuji se slyšícími.*“ [osobní sdělení na kurzech znakového jazyka ČNU] Neslyšící většinou chápou hluchotu jako problém až při kontaktu se slyšící společností, protože ten přináší komunikační problémy a jazykovou bariéru. „*Nevhodné postoje ostatních lidí představují pro člověka s postižením často větší problém než postižení samo.*“ [Strnadová 1998: 14]

6.2 Komunikace a jazyk

Zákon o znakové řeči⁹ rozumí znakovou řečí český znakový jazyk a znakovanou češtinu. „*Český znakový jazyk je přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky, tj. tvary rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu. Český znakový jazyk má základní atributy jazyka, tj. znakovost, systémovost, dvojitě členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr, a je ustálen po stránce lexikální i gramatické.*“¹⁰

Neslyšící komunikují převážně českým znakovým jazykem (někteří ale používají jako primární způsob komunikace český jazyk – mluvenou řeč a odezírání). V kontaktu se slyšícími se mnozí neslyšící přizpůsobují a používají český jazyk (mluvenou řeč a odezírání), či nějakou jinou formu komunikace - např. znakovanou češtinu, která je založena na českém jazyce, ale používání znaků umožní neslyšícím lépe odezírat. „*Znakovaná čeština využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány odpovídající znaky českého znakového jazyka.*“¹¹

Znakový jazyk patří mezi vizuálně pohybové způsoby verbální komunikace [Strnadová 1998: 138]. Znakový jazyk je svébytný a nezávislý na jiném jazyce (český znakový jazyk je nezávislý na češtině), je to plnohodnotný jazyk, i když v minulosti byl považován za méněcenný a primitivní (např. bylo neslyšícím dětem zakazováno ve

⁹ Zákon o znakové řeči,
http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571d20046a0b2c12566af007f1a09/c12571d20046a0b2c12566d40074bb84?OpenDocument, 30.1. 2008.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

školách znakový jazyk používat). „**Znakový jazyk má pro své uživatele tutěž funkci, jakou mají pro své uživatele jiné jazyky. Znakovým jazykem si lze nejen povídat, ale také modlit, hádat se či s někým flirtovat. Můžeme jím zpívat, přednášet poezii, ale i vyučovat psychologii, jadernou fyziku či jiné vědy.**“ [Strnadová 1998: 156]

7 „Hluchota jako kultura“

Kulturní definice Neslyšících - Neslyšící či neslyšící? Kultura versus postižení.

Klíčem kulturní definice Neslyšících je odlišné chápání hluchoty. Nepohlíží se na hluchotu jako na postižení, omezení či handicap (*deafness as a disability*), ale jako na určitou příslušnost k menšinové společnosti, hluchota je chápána jako určitý „životní styl“ či „projev kultury“ (*deafness as a culture*). Neslyšící není posuzován podle stavu sluchu, ale podle tzv. postojové hluchoty. Podle kulturní definice není na neslyšícího náziráno jako na handicapovaného, ale jako na příslušníka kulturní a jazykové minority. Pro komunitu Neslyšících jsou typické také určité hodnoty a normy, které mohou být odlišné od hodnot a norem slyšící společnosti. „*Sluchově postižení uživatelé znakového jazyka chtějí být označováni za **Neslyšící** (s velkým písmenem), protože se považují za jazykovou a kulturní menšinu. Jazykovou a kulturní menšinu z nich dělá existence znakového jazyka, podobné osudy a problémy, historie a často i společní vnější nepřátelé. Neslyšící jsou navíc jednou z nejsoudržnějších menšin vůbec, protože ji stmeluje velmi snadná vzájemná komunikace a naopak velmi nesnadná komunikace a tisíce každodenních nedorozumění s vnějším světem.*“ [Hrubý 1997: 38-39]

Pro Neslyšící, kteří se považují za kulturní a jazykovou minoritu, je velmi podstatný způsob komunikace, hodnoty a zkušenosti, jež jsou pro Neslyšící společné, a především identifikace jedince s minoritou Neslyšících (za příslušníky minority Neslyšících můžeme považovat i některé slyšící – např. některé tlumočníky, slyšící děti neslyšících rodičů atd.). „*Společenství neslyšících tvoří neslyšící a lidé se zbytky sluchu, kteří mají společné zkušenosti a hodnoty a shodný způsob komunikace mezi sebou a se slyšícími. O tom, zda člověk k takovému společenství patří, rozhoduje tzv. ‚postojová hluchota‘, tj. skutečnost, že se člověk s daným společenstvím neslyšících identifikuje a že ho ostatní přijmou.*“ [Kyle 1998: 143] S komunitou Neslyšících se ale nemusejí ztotožňovat všichni neslyšící (stav sluchu nepodmiňuje příslušnost ke komunitě). Někteří neslyšící se naopak staví k této problematice negativně, nepovažují se za součást Neslyšící komunity a naopak odvozují svou identitu od slyšící společnosti

(například lidé, kteří mají kochleární implantát [Tarcsiová 1998: 149]). Tyto osoby se s daným společenství neztotožňují, ale ani jím nejsou přijaty (proces je oboustranný). „*Fakt hluchoty tedy ještě nedeterminuje skupinovou identitu. Ačkoli termín neslyšící (deaf) je oficiální označení skupiny, lidé, kteří jsou Neslyšící (Deaf), mohou mít rozmezí sluchových schopností od nedoslýchavých po těžce neslyšící, a naopak lidé, kteří mohou mít rozsáhlé a hluboké poškození sluchu, se nemusí účastnit v komunitě Neslyšících.*“ [Padden, Humphries 2000: 4; překlad A.T.]¹²

Neslyšící, kteří se identifikují jako jazyková a kulturní menšina, považují za svůj „(...) *primární komunikační kód (český) znakový jazyk a ztotožňují se s kulturou (českých) Neslyšících.*“ [Hudáková, Myslivečková 2005: 22] S kulturou Neslyšících jsou spojeny určité zvyky a tradice, pravidla a způsoby chování, způsob komunikace, ale i kultura v užším významu (jazyk, divadlo, pantomima atd.)¹³. Pro komunity Neslyšících jsou klíčové spolky a kluby Neslyšících, „(...) *kde mizí komunikační problémy a kde se jejich celkový rozhled obohacuje tím, že si s ostatními vyměňují zkušenosti ze zaměstnání a ze školy. (...) Klub neslyšících funguje v mnoha ohledech jako ‚vesnická náves nebo hospoda‘, ale společenství neslyšících není jen vesnické společenství, protože vyžaduje loajalitu, oddanost, společnou identitu a vzájemný respekt.*“ [Kyle 1998: 144]¹⁴

Carol Padden upozorňuje na skutečnost, že „(...) *hluchota není pouze stav sluchového orgánu, ale také způsob života charakterizovaný členstvím v komunitě Neslyšících, účastí ve vzdělávacích programech pro neslyšící (...) a síti sociálních organizací, klubů a vztahů, ve kterých je používán znakový jazyk jako primární způsob komunikace. (...) Hluchota je viděna méně jako oslabující stav a více jako vyjádření sounáležitosti s ostatními neslyšícími.*“ [Padden 2000: 57-58, překlad A.T.]¹⁵

¹² „(...) the fact of not hearing is not itself a determinant of group identity. Although the term ‚deaf‘ is the group’s official label for itself, people who are Deaf can have a range of hearing abilities from ‚hard of hearing‘ to ‚profoundly deaf‘, and, conversely, there are people with severe or profound hearing impairment who do not participate in the community of Deaf people.“ [Padden, Humphries 2000: 4]

¹³ Pojem „kultura Neslyšících“ je používán poměrně nově, dříve se mluvilo především o „specifickém způsobu života - ‚Deaf way“ [Kyle 1998: 144]

¹⁴ V současné době ovšem význam a obliba klubů Neslyšící klesá - zejména mezi mladší generací. Důvodem toho mohou být alternativní způsoby setkávání a komunikace, které dříve k dispozici (mobilní telefon, internet atd.).

¹⁵ „(...) *deafness is not only a sensory condition, but also a way of life characterized by membership in a signing community, participation in educational programs for the deaf (...) and a network of social organizations, clubs, and affiliations where sign language is used. (...) Deafness is seen less as a debilitating condition and more as an expression of community with other deaf people.*“ [Padden 2000: 57-58]

Identifikace s kulturou Neslyšících je postavena na částečném „odmítnutí“ či odklonu od hodnot a kultury většinové společnosti, svým způsobem stojí na principu „my-oni“. „*Určujeme-li, co je nám společné, vymezujeme současně hranici, za níž jsou ti, kdo k nám nepatří – tato hranice současně spojuje (nás) i rozděluje a odděluje nás od jiných.*“ [Mareš 2002b: 16] Tento postoj může být různě vyhocen. Komunita Neslyšících je poměrně uzavřenou skupinou. Jedním z důvodů může být jazyková bariéra mezi neslyšícími a většinovou slyšící společností, dalším faktorem je neochotný a netolerantní postoj majority, ale i uzavírající tendence samotných Neslyšících. Zajímavý pohled nabízí i skripta znakového jazyka, která vydává Česká unie neslyšících. Hned v úvodní kapitole najdeme slovní zásobu „protikladů“ (nadpis kapitolky), v které jsou proti sobě postaveny výrazy „slyšící-neslyšící“ či „mluvit-znakovat“ [Ptáček 2004: 3]. Tento problém souvisí i s identitou N/neslyšících (zda odvozují svou identitu od slyšící či od Neslyšící společnosti). Velmi zajímavým zjištěním je také fakt, že Neslyšící v USA chápou často slova „řeč“, „angličtina“ a „slyšící“ jako synonyma [Kannapellová 1998: 24]. I u neslyšících v České republice jsou tyto tendence zřetelné.

7.1 Kultura, jazyk, identita

Příslušnost jedince k minoritě má klíčový vliv na jeho identitu a sebepojetí. „*Identitu neslyšících je třeba hledat mezi dvěma póly, hluchotou a slyšením.*“ [Kyle 1998: 149]. Yael Bat-Chava (2000) představuje výzkum, který byl uskutečněn na vzorku 267 dospělých neslyšících (metodou dotazníků a hloubkových rozhovorů). Studie ukázala přítomnost čtyř druhů identit, které jsou spojeny s určitými strategiemi – **kulturní identita slyšících** (neslyšící používá jako dorozumívací prostředek mluvenou řeč a odezírání, identifikuje se se slyšící společností, akceptuje používání naslouchadel a kochleárních implantátů apod.), **kulturní identita Neslyšících** (hlásí se k této komunitě, stýká se s jinými neslyšícími, používá znakový jazyk, identifikuje se s kulturou Neslyšících a je aktivní v sociálních, občanských či politických organizacích a sítích), **bikulturní identita** (kombinuje obě tyto strategie - například lidé, kteří jsou úspěšní ve světě slyšících, ale stýkají se s komunitou Neslyšících, identifikují se s ní a „bojují“ za sociální změnu) a „**negativní**“ **identita** (tito lidé neodvozovali své postavení a svou identitu od žádné skupiny, neměli na svou hluchotu „žádný názor“, tvořili však marginální část vzorku).

Yael Bat-Chava svůj výzkum staví na teorii sociální identity, která tvrdí, že členové minoritních skupin dosahují pozitivní sociální identity dvěma způsoby. Buď snahou docílit přístupu do majority (do mainstreamu) skrz individuální mobilitu nebo snahou společně s jinými členy skupiny o dosažení sociální změny. Někteří lidé mohou kombinovat obě strategie. V konkrétním případě této studie jsou lidé, kteří odvozují svou identitu od slyšící společnosti, považováni za jedince dosahující změny skrz individuální mobilitu, neslyšící, kteří odvozují svou identitu od Neslyšící společnosti, jsou představiteli snahy o sociální změnu a lidé považující se za bikulturní jsou ti, kteří oba přístupy kombinují.

To, jakým způsobem chápe neslyšící svou identitu, souvisí také s jeho chápáním hluchoty samotné. Když jedinec odvozuje svou identitu od společnosti slyšících, chápe většinou hluchotu jako postižení, nedostatečnost či handicap, naopak ti, kteří odvozují svou identitu od Neslyšící společnosti, pohlížejí na hluchotu jako na přirozenou součást své osobnosti a chápou ji jako něco, co souvisí spíše s kulturou než s postižením. Sebepojetí a identita jedince také souvisí se způsobem komunikace, který jedinec používá a považuje za přirozený. Děti, které vyrůstají v prostředí, kde hlavním prostředkem komunikace je mluvená řeč (zejména děti slyšících rodičů), přejímají názor, že hluchota znamená postižení a přebírají kulturní identitu slyšící populace. Naopak ty děti, jejichž rodiče jsou neslyšící, nebo které vyrůstají v prostředí, v němž hlavním dorozumívacím prostředkem je znakový jazyk, chápou hluchotu jako „kulturu“ a přejímají kulturní identitu Neslyšících [Bat-Chava 2000: 420-422].

Lidé s identitou kultury Neslyšících častěji považovali znakový jazyk za velmi podstatný, naopak mluvenou řeč za méně podstatnou pro svůj život. Velká část z nich se považovala za součást komunity Neslyšících a jejich postoje k neslyšícím lidem nebyly nijak vyhrocené (ani pozitivně, ani negativně). Tito lidé jsou se svou hluchotou „smířeni“, považují ji za součást své osobnosti. „*Hluchota mi byla dána od Boha, proč s ní tedy bojovat? Proč mít proti tomu námitky? Proč to zapírat? Je to můj život; Jsem neslyšící a tak to je. Jsem šťastný s tím, jaký jsem.*“ [Bat-Chava 2000: 425; překlad A.T.]¹⁶.

Naopak lidé, kteří měli identitu odvozenou od slyšící společnosti, považovali znakový jazyk za nepodstatný a mluvenou řeč (a odezírání) za velmi důležité. Necítili se jako součást komunity Neslyšících, dokonce byly jejich postoje vůči neslyšícím lidem

¹⁶ „*Deafness was given to me by God; why fight it? Why object to it? Why deny it? It's my life; I'm deaf, that's it. I'm happy with who I am.*“ [Bat-Chava 2000: 425]

negativní. Neslyšící, kterého můžeme označit jako „reprezentanta“ této skupiny, sám sebe chápe jako „slyšícího-neslyšícího“, což v jeho pojetí znamená, že „(...) *jsem neslyšící, ale považuji se a uvažuji jako slyšící. To, že jsem neslyšící, mě nedrží mimo slyšící společnost.*“ [Bat-Chava 2000: 425; překlad A.T.]¹⁷.

Lidé s biculturní identitou odpovídali, že znakový jazyk i mluvenou řeč považují za velmi podstatné. Jejich začlenění do komunity Neslyšících bylo „průměrné až lehce nadprůměrné“ a jejich postoj k neslyšícím lidem pozitivní. Poslední skupinu tvořili lidé s „negativní“ identitou, kteří považovali znakový jazyk i řeč za nepodstatné, necítili se začlenění do komunity Neslyšících a jejich postoje k jiným neslyšícím byly negativní.

Identita jedince a prostředí, v kterém jedinec vyrůstá, také souvisí s jeho sebevědomím a sebedůvěrou. Předěšlé výzkumy (Bat-Chava, 1993; 1994 in Bat-Chava, 2000) ukázaly, že větší sebevědomí mají lidé, kteří odvozují svou identitu od společnosti Neslyšících, a lidé s biculturní identitou, než ti, kteří odvozují svou identitu od slyšící společnosti či mají „negativní“ identitu.

7.2 Rodina – podpora i přenos kultury

Každý jedinec je od svého narození závislý na své rodině. V rodině se učí jazyk, získává informace, osvojuje si sociální role a přijímá určité hodnoty. Způsob, jakým probíhá komunikace mezi rodinnými příslušníky, je zásadní pro celkový rozvoj dítěte. Podstatná role rodičů vyvstává najevo i ve výsledcích studie Susan Foster a Janet MacLeod (2004) zkoumající roli a význam osob, které měly na neslyšícího jedince klíčový vliv v jeho životě a profesním uplatnění. Velmi často byli těmito osobami právě rodiče neslyšících, jež ovlivňují ambice, hodnoty a motivaci neslyšícího jedince (postoj a úloha rodičů může mít samozřejmě pozitivní i negativní vliv). Roli „rádce“ ale nemuseli zastávat pouze rodiče, mohli to být i sourozenci, učitelé či spolupracovníci.

Pomoc a podpora neslyšícímu se odehrává ve více rovinách - emocionální podpora, rady a učení, role vzoru, zastání a obhajoba, soubor vysokých cílů a komunikace. Právě rodiče byli často těmi, kdo poskytovali neslyšícímu jedinci podporu ve všech těchto rovinách. Ve studii je odlišována tzv. formální podpora (formal support – různé formy asistence apod.) a neformální či přirozená forma podpory (natural

¹⁷ „(...) *I'm deaf, but I consider myself a hearing person. Being deaf does not hold me back from being part of the hearing world.*“ [Bat-Chava 2000: 425].

support). Respondenti většinou hovořili o velkém významu neformálních forem podpory, avšak i formální způsoby podpory mohou mít velký význam.

Role rodičů zdaleka není pouze psychologická a „podpůrná“, ale má i svůj kulturní rozměr. Asi 90% neslyšících dětí se narodí slyšícím rodičům [Moores, 2001 in Bat-Chava, 2000], podle Strnadové je tento počet ještě vyšší - 90-95% [Strnadová, 1998: 191]. Neslyšící rodiče jsou tedy poměrně malou skupinou rodičů (5-10%) neslyšících dětí. Situace neslyšícího dítěte je rozdílná v závislosti na tom, zda vyrůstá ve slyšící nebo v neslyšící rodině. Přístup rodičů, jejich informovanost, znalost či neznalost znakového jazyka a další faktory mají vliv na vývoj a identitu dítěte a samozřejmě i na skutečnost, jak bude chápat hluchotu a jak bude přistupovat k Neslyšící komunitě.

Neslyšící rodiče chápou případnou hluchotu dítěte jinak než slyšící rodiče. Mnohdy ji považují za přirozenou věc, dokáží si představit situaci svého dítěte a vědí, s jakými problémy se bude v pozdějším věku potýkat. Nechápe hluchotu jako tragédii, ale jako něco, co k životu patří, lze konstatovat, že je „(...) *postoj neslyšících rodičů k vadě sluchu jejich dítěte nesrovnatelně pozitivnější než postoj rodičů slyšících.*“ [Freeman, Carbin, Boese 1991: 183]. Pro neslyšící rodiče není problém s dítětem komunikovat, znakový jazyk je pro ně přirozeným komunikačním prostředkem. Pro neslyšící dítě je používání znakového jazyka velmi důležité, protože má příznivý vliv na jeho osobnostní vývoj [Bat-Chava 2000: 421]. „*Moci komunikovat od raného dětství zraku plně přístupným jazykem je pro neslyšící dítě velmi podstatné. Neméně důležité ale je mít od útlého dětství možnost setkávat se s kulturou Neslyšících, a tak si vytvářet své sebepojetí člověka, který ví, kdo je a kam patří.*“ [Hudáková, Myslivečková 2005: 25].

Situace slyšících rodičů je odlišná. Ve chvíli, kdy se jim narodí neslyšící dítě, se často setkávají s hluchotou poprvé, nemají o ní žádné informace, nedovedou si představit, co jejich dítě potřebuje, jak vnímá okolní svět. Chápe hluchotu svého dítěte jako selhání, někdy si nedovedou představit, že bude moci žít v budoucnosti plnohodnotný život. Jejich názory na neslyšící jsou formovány učiteli a profesionály v oblasti zdravotnictví (foniatry, dětskými lékaři atd.), kteří většinou chápe hluchotu pouze jako postižení a rodiče pak tyto názory přenesou na své neslyšící děti. Neslyšící rodiče pohlížejí na hluchotu svého dítěte z odlišného úhlu než slyšící rodiče. Jsou na tuto možnost připraveni a někdy ji i dokonce preferují. Neslyšící matka neslyšícího dítěte vyjadřuje svůj názor na hluchotu svých dětí následujícím způsobem: „*Kdybychom měli slyšící děti, asi bychom měli starost, jak se naučí mluvit, protože my sami*

neslyšíme, ani nemluvíme. S neslyšícími dětmi si s tím nemusíme dělat problémy. To je výhoda. S neslyšícími dětmi si víc rozumíme.“ [Ertingová 1998: 118] Neslyšící oceňují to, že s neslyšícími dětmi budou mít stejný přirozený způsob komunikace, dokáží si představit „svět“, ve kterém budou jejich děti žít, problémy, s kterými se budou vyrovnávat. *„Některé neslyšící maminky nechápu hluchotu svoji ani svého dítěte jako hendikep, hluchotu vnímají spíše jako příslušnost ke světu ticha a jazyka rukou.*“ [Hronová 2005: 82].

Obavy, které uvádějí neslyšící rodiče z postižení svého dítěte, souvisí s problémy, s kterými se jejich dítě bude potýkat v kontaktu s okolním světem, se slyšící společností. Dovedou si představit, s jakými komplikacemi se bude muset vyrovnávat v zaměstnání, ve vzdělávacích institucích, v běžném životě apod. *„Sama jsem neslyšící, ale svoji dceru (...) jsem se rozhodla implantovat. Když se podívám kolem sebe a pozoruji život neslyšících, vidím, že mají velký problém komunikovat s většinou slyšící společností (...). Přála jsem si, aby budoucnost mé dcery byla jiná.*“ [Hronová 2005: 82].

Jazyk, jenž používáme, zásadně ovlivňuje to, jakým způsobem pohlížíme na svět. Pro slyšící rodiče, kteří se začnou učit znakový jazyk a komunikovat jím se svým dítětem, to znamená velkou změnu v jejich životě. *„Mezi nimi a jejich dítětem nedojde k rozvoji bezproblémové komunikace, jako mezi nimi a jejich rodiči, protože hluchota takovou samozřejmou a zdánlivě přirozenou věc neumožňuje. (...) To, že se musí s neslyšícím dítětem naučit komunikovat spíše rukama a tělem než hlasem, pro ně znamená změnu pojetí vlastní identity. Má-li ke komunikaci vůbec dojít, nemají rodiče jinou volbu než odložit vlastní jazyk, nedílnou součást jejich osobnosti a jejich světa, a nahradit ho jazykem jiným, který se stane prvním jazykem jejich dítěte.*“ [Ertingová 1998: 117] Někteří rodiče se odmítají učit a používat znakový jazyk a nutí dítě komunikovat s nimi orálně, což může ovšem způsobit v komunikaci i ve vzájemném vztahu problémy. Rodiče tím nutí své dítě přizpůsobit se jejich způsobu komunikace, který pro dítě není plně přístupný a tedy je pro ně i velmi obtížný.

Podle Ertingové [Ertingová 1998: 121-122] pro neslyšící rodiče neslyšícího dítěte komunikace nepředstavuje žádný problém ani komplikace, neboť nevyžaduje změnu jejich identity. Problém nastává až ve chvíli, kdy jejich dítě začne chodit do školy a oni jsou nuceni komunikovat o hluchotě svého dítěte se slyšícími pedagogy, kteří obvykle chápou hluchotu odlišným způsobem než neslyšící rodiče. Vztah neslyšících rodičů a slyšících pedagogů je často asymetrický, slyšící odborníci jsou stále

považováni za „experty na hluchotu“ a mají velkou rozhodovací moc (např. ve vzdělávacích institucích atd.). Hluchota z pohledu slyšících pedagogů a lékařů představuje pouze postižení a handicap (tento názor často zastávají či přejímají i slyšící rodiče neslyšících dětí) a mají tendenci ji nějakým způsobem kategorizovat (posuzují ji podle velikosti ztráty sluchu, podle věku, kdy o sluch přišlo, podle příčiny ztráty sluchu apod.). Naopak neslyšící rodiče, kteří nepovažují hluchotu za postižení, mluví o hluchotě v „odlišných termínech“ než slyšící a jako kategorizační kritéria uvádějí jiné charakteristiky. *„Pro charakteristiku neslyšícího dítěte je podle nich důležitější situace jeho rodičů, zda jsou slyšící nebo neslyšící, a skutečnost, zda je dítě neslyšící od narození. (...) Neslyšící rodiče hluchotu za hendikep nebo vadu nepovažují. Je to pro ně stav, který vyžaduje odlišný způsob života, než má slyšící většina. Nepopírají, že hluchota působí obtíže a překážky, ale zároveň zdůrazňují svou schopnost se s nimi v životě vypořádat.“* [Ertingová 1998: 122].

Neslyšící děti neslyšících rodičů mají často lépe osvojeny komunikační dovednosti a lépe se orientují v sociálních vztazích než neslyšící děti slyšících rodičů. Jak popisuje Ertingová ve svém výzkumu (1998), neslyšící děti neslyšících rodičů *„(...) byly ve škole za hvězdy. Dovedly nejlépe komunikovat a pro neslyšící děti slyšících rodičů byla interakce s nimi velmi prospěšná.“* [Ertingová 1998: 125].

Pro neslyšící děti slyšících rodičů je velmi podstatné, aby měly k dispozici nějaký „vzor“ v dospělém neslyšícím. Pro slyšící rodiče je tedy přínosné, pokud mohou být v kontaktu s neslyšícími a umožní tak svému dítěti s neslyšícími komunikovat a přirozenou cestou pronikat do komunity Neslyšících. *„Každé neslyšící dítě, které se narodí slyšícím rodičům, musí ve svém životě hledat, dříve či později, osobní a skupinovou identitu. Rozhoduje se, kam patří, jaký jazyk bude preferovat, do jaké společnosti (slyšící či neslyšící) ho to více přitahuje, kde se cítí ‚jako ryba ve vodě‘.“* [Petráňová 2005: 54].

8 Vzdělávání

8.1 Různé přístupy ke vzdělávání N/neslyšících

Stanovit obecné principy a cíle ve vzdělávání neslyšících je poměrně problematické. Můžeme mluvit o čtyřech základních konceptech, které se formovaly ve vzdělávání sluchově postižených. Jako historicky první se vyvinul systém orální

komunikace, dále byl využíván systém simultánní komunikace, totální komunikace a bilingvální komunikace. V dnešním kontextu již většinou nemůžeme mluvit o těchto systémech v jejich „čisté“ původní podobě, v praxi jsou často pozměněny, přizpůsobeny a vzájemně se ovlivňují.

8.1.1 Systém orální komunikace

Základním principem orální komunikace je důraz na mluvenou řeč (na artikulaci), na odezírání, psanou podobu jazyka, popřípadě na užívání prstové abecedy či posunků (což bylo ale spíše doplňkové). Některé školy (např. frankfurtská škola – J. Vatter) se dokonce uchýlily k zakazování posunků (ale i všech pohybů rukou) a stavěly na myšlence, že řeč je uvědomělá a vychází z potřeb mluvidel. *„Metoda byla propracovaná do podrobností, ale byly opomenuty zvláštnosti dětské psychiky. Neslyšící dítě nemá rozvoj kognitivních procesů založen na logice, myšlení dítěte není vedeno formulacemi, ale dítě sbírá informace spíše nahodile a skládá si je do systému až na základě opakovaných zkušeností, ze začátku nejlépe smyslových. Tato vyučovací metoda vyžadovala na dětech příliš mnoho námahy a její výsledky vynaloženému úsilí zdaleka neodpovídaly.“* [Krahulcová 2002: 22].

Nesouhlas s orální metodou je obhajován zejména jejím neúspěchem (podle Conrada 1979 in Krahulcová 2002), *„(...) absolventi škol pro neslyšící ve věku 15-16 let jsou z 30% negramotní. Jenom přibližně 10% z nich je schopno číst na úrovni přiměřené věku. Schopnost odezírat v běžných podmínkách je velmi nízká. Jenom čtvrtina z těch dětí mluví tak, že jim rozumějí alespoň jejich učitelé.“* [Krahulcová 2002: 28].

8.1.2 Systém simultánní komunikace

Hlavním cílem simultánní komunikace je dorozumění se mezi slyšícími a neslyšícími. Není tedy již zde kladen důraz pouze na „naučení neslyšících komunikovat“ podle představy majoritní společnosti. Jde o vizualizaci mluveného jazyka, v simultánní komunikaci je „spojen“ většinový (mluvený) jazyk dané oblasti (státu) a používání znaků (hlavní je ovšem mluvený jazyk a znaky jsou pouze „doplňujícím“ prostředkem komunikace). Simultánní komunikace je tedy systém, který se pokouší o částečné vyrovnání orální a vizuálně-motorické jazykové formy. Ovšem i

principy simultánní komunikace jsou kritizovány, neboť „(...) děti vystavené takovému komunikačnímu vstupu dlouhodobě nebudou ani monolingvní, ani bilingvní, ale pololingvní. Budou mísit dva jazyky (dva komunikační kódy), aniž by bylo jasné, kde jeden končí a druhý začíná.“ [Krahulcová 2002: 33].

8.1.3 Systém totální (globální) komunikace

Totální komunikaci je možné označit jako „systém simultánní komunikace v extrémní podobě“. Totální komunikaci „(...) lze definovat jako komplexní komunikační systém, který v sobě spojuje všechny použitelné komunikační formy (akustické, vizuální, slovní, neslovní, manuální, atd.) k dosažení účinného a obousměrného dorozumívání se sluchově postiženými a mezi nimi navzájem.“ [Krahulcová 2002: 34]. Tyto formy jsou: mluvená (hlasitá, orální, zvuková) řeč, odezírání, gestikulace, mimika, pantomima, prstová abeceda, pomocné artikulační znaky, cued speech¹⁸ (doplňující řeč), psaná řeč, kresba, film, televize, videoprogramy, počítačové speciálně pedagogické a didaktické programy atd.

Tento uvedený přístup je spíše filosofií než didaktickou metodou či metodou komunikace. Snaží se zlepšit formu vzdělávání a klade důraz na tu metodu a formu komunikace, která je pro jednotlivce nejvíce efektivní. Proto se nijak nestaví ke sporu orální a znakové metody (můžeme tento vztah chápat tak, že přístup totální komunikace stojí nad touto debatou). Principy totální komunikace jsou především důraz na práva a zájem dítěte a na nepreferování některých forem komunikace (žádná z metod by neměla být povinná ani opomíjená).

8.1.4 Systém bilingvální komunikace

Systém bilingvální komunikace se začal rozvíjet v 80. letech 20.století ve Skandinávii. Tento přístup se na rozdíl od systémů orálních, simultánních a systému totální komunikace snaží o rozvoj myšlení a jazyka nezávisle na mluvené řeči. Ostatní přístupy považují mluvenou řeč, i když s různým důrazem a intenzitou, za prostředek vzdělávání a socializace. Bilingvismus znamená aktivní užívání dvou jazyků a bilingvální výuka je zaměřena na to, aby si žáci osvojili informace a dovednosti v jiném

---

¹⁸ cued speech (doplňující řeč, Cornettova metoda), která používá „znaků“ (tvary prstů a polohy rukou vyjadřují skupiny samohlásek, souhlásek či slabik) jako doprovod pro odezírání (podle Hrubý, 1997)

než mateřském jazyce. „*Bilingvismus sluchově postižených je plnohodnotné užívání mateřského jazyka těžce sluchově postižených, znakového jazyka, a jazyka majoritní společnosti, v našem případě českého jazyka v obecné a pedagogické komunikaci.*“ [Krahulcová 2002: 42]

Bilingvální přístupy stojí na předpokladu, že společenství Neslyšících „(...) *si jako svébytná a specifická minoritní skupina prosazuje stejná práva i z hlediska své jazykové specifičnosti (...)*“ [Krahulcová 2002: 40], a dále na hledání co nejvíce přínosných způsobů vzdělávání pro dítě. Principy bilingvismu stojí na myšlenkách, že znakový jazyk umožňuje přirozené podmínky pro jazykový rozvoj dítěte, že nelze zvládnout mluvenou řeč bez znakového jazyka a že s užíváním znakového jazyka neopadá chuť komunikovat a dorozumívat se se svým okolím. Je kladen důraz na snahu o porozumění a individuální úspěch jedince. „*Cílem bilingválních komunikačních a edukativních strategií je maximalizace komunikačního a kognitivního potenciálu sluchově postižených v komunikačně optimálních podmínkách.*“ [Krahulcová 2002: 43]

8.2 Zasazení do širší problematiky

Má být kladen důraz především na osvojení a rozvoj mluvené řeči (a odezírání)? Někteří odborníci považují zvládnutí mluvené řeči za předpoklad úspěšné integrace sluchově postižených jedinců do majoritní společnosti, proti se ovšem staví odpůrci orálních metod s argumenty, že orální přístupy nepřinášejí úspěšné výsledky a produkují absolventy, kteří mnohdy „nerozumí tomu, co říkají“ (neslyšící žáci se „biflují“ mluvenou řeč, což jim ještě nezaručuje uplatnění a integraci ve společnosti).

Orální metody jsou kritizovány za jednostrannost a za přílišný důraz na zvládnutí mluvené řeči a naopak za nezáměr o individuální potřeby a schopnosti jedinců (např. přílišné soustředění na artikulaci a rozvoj řeči nemá očekávané výsledky, pokud jedinec neovládá jazyk majoritní populace atd.). Naopak koncepty totální komunikace a bilingvální přístupy se snaží dávat důraz na individuální rozvoj dítěte, na jeho schopnosti, potřeby a na zdravý a plnohodnotný vývoj, který je umožněn pouze v případě, když může komunikovat plně přístupnou formou již v raném věku.

V kontextu problematiky vzdělávání neslyšících je hlavní otázka, co by mělo být výsledkem jejich vzdělávacího procesu. Má být cílem vzdělání výuka řeči (tento proces však mnohdy nepřináší dostačující výsledky), nebo má být neslyšící dítě převážně vzděláváno a vychováno (řeč sama o sobě toto nepřináší, ani nepodmiňuje)? Má být

kladen důraz spíše na „naučení se“ nebo na „vzdělávání se“ a „osvojování si dovedností“ (např. dovedností v sociálních vztazích atd.)?

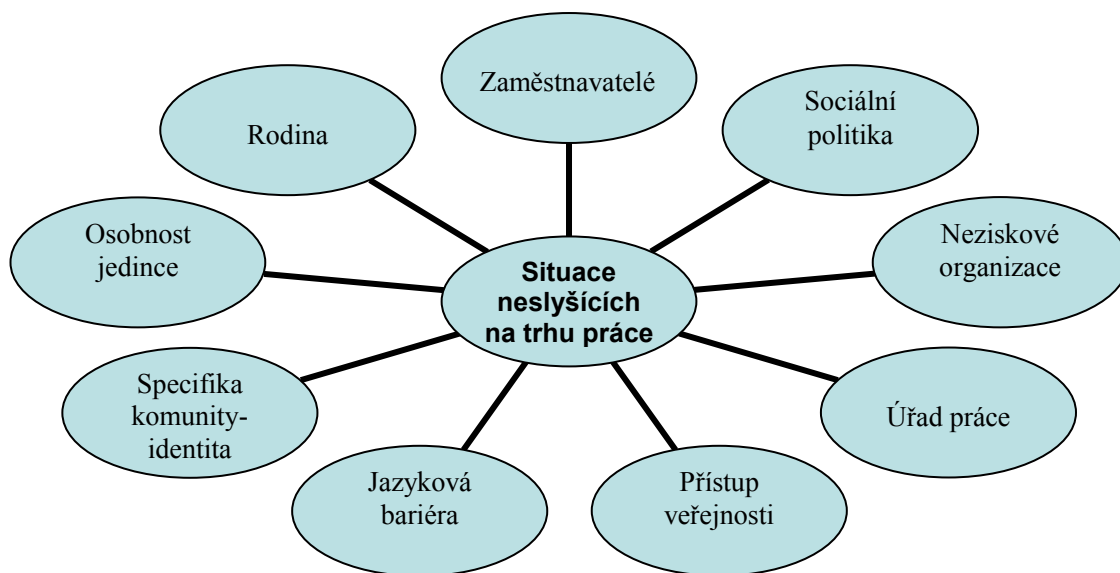
Je nutné si uvědomit, že i když jsou potřeby neslyšících dětí specifické, stále jsou to především děti, které potřebují výchovu a vzdělání, jež může efektivně probíhat pouze formou jim plně přístupnou a v jazyce jim přirozeném. Každý z přístupů má svou představu o potřebách a možnostech vzdělávání neslyšících a o možnostech a způsobech integrace neslyšících do většinové společnosti. Orální přístupy staví na myšlence, že neslyšící se mají šanci zapojit pouze v případě, když jsou schopni se přizpůsobit v komunikaci slyšícím (a to by tedy mělo být předmětem jejich vzdělávání), naopak přístupy totální komunikace a bilingvální koncepty staví na předpokladu, že produktem vzdělávacího procesu by měl být samostatný a vyrovnaný člověk, který pak má možnost se do většinové společnosti zapojit jako plnohodnotný člen. *„Integrace jako začlenění do společnosti znamená být v určité oblasti jejím plnohodnotným členem. Začlenění z praktického hlediska ve skutečnosti znamená navázání kontaktů, výměnu informací, komunikaci.“* [Šebesta 1998: 60]

9 Metodologie

9.1 Kognitivní mapy

V první fázi jsem se pokusila strukturovat výzkumný problém pomocí metody mentálních map. Mou snahou bylo zmapovat si danou oblast a definovat určité aspekty s problematikou související. Nevyjadřovala jsem vztahy mezi jednotlivými oblastmi, ale nastínila jsem jednotlivé dílčí okruhy, které považuji pro danou problematiku za klíčové. Výsledkem strukturace problému je následující diagram:

Obr. 3 – kognitivní mapy – Situace neslyšících na trhu práce

Jednotlivé aspekty lze rozčlenit do dvou vnějších okruhů – vnější a vnitřní faktory. Vnější faktory představují zaměstnavatelé, sociální politika (stát), neziskové organizace, úřad práce a přístup veřejnosti. Mezi vnitřní faktory zařazujeme osobnost jedince, určitá specifika komunity Neslyšících, rodinu (prostředí, z kterého vychází). Na pomezí obou oblastí stojí jazyková bariéra.

9.2 Polostrukturované rozhovory – „rozhovory s experty“

Výběr respondentů (expertů na tuto problematiku) může být velmi široký, protože se „(...) neomezuje jen na experty, ale i na osoby, které mají praktickou zkušenost s tématem nebo přístup k informacím (...)“ [Veselý, Nekola: 2007: 171]. Uskutečnila jsem polostrukturované rozhovory (face-to-face) s neslyšícími, s lidmi, kteří

s neslyšícími pracují a zaměřují se na problematiku jejich uplatňování na trhu práce, a se zaměstnankyní úřadu práce. Výběrem respondentů (expertů na danou problematiku) jsem se nesnažila „reprezentativně pokrýt“ daný problém ani cílovou populaci, ale mým úmyslem bylo zmapovat danou oblast problému a získat relevantní informace o této problematice z různých zdrojů, a proto tedy i různých úhlů pohledu.

Proto jsem se orientovala jednak na „slyšící experty“, kteří se s problémem pracovního uplatnění neslyšících střetávají v profesionálním vztahu (neslyšící jsou klienti jejich služeb – sociální pracovník, pracovní konzultant, zaměstnanec úřadu práce), ale i rovněž na „neslyšící experty“, kteří se s daným problémem setkávají v osobních zkušenostech, a přinášejí proto na celý problém jiný způsob nazírání. Z tohoto důvodu považuji vybrané respondenty za relevantní pro výzkumný problém mé práce. Rozhovory se slyšícími experty byly nahrávány, ale nebyly celé doslovně přepisovány¹⁹ (pouze některé vybrané pasáže). Rozhovory s neslyšícími experty byly zaznamenávány pomocí „polních poznámek“ (v práci jsem uvedla některé ukázky rozhovorů, které ovšem nebyly zaznamenány doslovně).

9.2.1 Rozhovory s „neslyšícími experty na hluchotu“ (rozhovory 1-5)

Mým cílem bylo získat informace o zkušenostech neslyšících na trhu práce (s hledáním zaměstnání, přípravou na zaměstnání atd.). Dále jsem se zaobírala možnou diskriminací N/neslyšících, jejich vztahem s majoritní společností, problémy, s nimiž se setkávají na trhu práce. Vzhledem k tomu, že není možné rozhovory nahrávat, zaznamenávala jsem informace pomocí „polních poznámek“. Dohromady jsem použila informace z pěti rozhovorů s neslyšícími (čtyři respondenti byli prelingválně neslyšící a jedna respondentka ohluchla v sedmi letech). Rozhovory jsem vedla (jako tazatel) sama, jeden rozhovor byl tlumočen. Jedna respondentka komunikovala orálně (mluvila a odezírala), ostatní rozhovory probíhaly buď ve znakovém jazyce nebo ve znakované češtině.

Rozhovory byly zaměřeny na (viz. příloha I.):

- pracovní uplatnění Neslyšících (zda pracují, studují, nebo by chtěli pracovat, ale nemají možnost)

---

¹⁹ Doslovné přepisování rozhovorů nepovažuji za nezbytné, neboť mým cílem bylo od respondentů získat informace o problému (větší hodnotu pro mě tedy měl „obsah“ nikoli „způsob“ výpovědi).

- jejich negativní i pozitivní zkušenosti se zaměstnáním (studiem) a jeho hledáním
- s jakými problémy se musí nejčastěji potýkat
- zda byli či se cítili být někdy diskriminováni
- zda se cítí handicapováni (na trhu práce i v obecné rovině)
- jaký je jejich vztah ke komunitě Neslyšících
- vztah slyšící a neslyšící společnosti

9.2.2 Rozhovory se „slyšícími experty na hluchotu“ (rozhovory 6,7)

V této fázi jsem provedla rozhovor se sociální pracovnící (rozhovor 6) z ČUN (Česká unie neslyšících) a s vedoucí pracovních konzultantů (rozhovor 7) z APPN (Agentury Profesionálního Poradenství pro Neslyšící, což je nově vzniklý projekt, jehož cílem je podpora pracovní integrace neslyšících).

Rozhovory byly zaměřeny na (viz příloha II.):

- problematiku uplatnění neslyšících na trhu práce
- problémy, s kterými se neslyšící nejvíce potýkají na trhu práce
- vztah a pozici státu k tomuto tématu (k neslyšícím, neziskovým organizacím i zaměstnavatelům)
- činnost a cíl organizace
- kulturní rovinu této problematiky.

9.2.3 Rozhovor se zaměstnankyní úřadu práce (rozhovor 8)

Provedla jsem polostrukturovaný rozhovor s ředitelkou (rozhovor 8) Úřadu práce hl. m. Prahy (pobočka Prahy 6). Cílem tohoto rozhovoru bylo získat informace o činnosti úřadu práce ve vztahu k tělesně handicapovaným (nikoli pouze ve vztahu k neslyšícím).

Rozhovor byl zaměřen na (viz příloha III.):

- činnost a cíle úřadu práce (v obecné rovině i v problematice lidí s handicapem)
- postoj státu v této problematice
- spolupráce státu (úřadu) a neziskových organizací

- o problematika neslyšících (možné problémy na pracovním trhu, diskriminace atd.)

10 Vzdělávání v ČR

V kontextu České republiky je pro problematiku vzdělávání neslyšících typická především omezenost oborů pro sluchově postižené (neslyšící mohou studovat i obory pro slyšící - sami nebo s pomocí tlumočnicka, což je ale velmi náročné a školy s integrací často nemají dostatek zkušeností), „(...) školy pro slyšící nemají v tomto praxi, takže jsou často odmítáni (...) ty školy se k tomu staví negativněji, pokud není speciálně pro neslyšící. (...) pořád bojují s tím, že je to zprostředkovaně, ale to je začarovaný kruh.“ (rozhovor 8).

Před rokem 1989 byla nabídka škol pro sluchově postižené po skončení základní školy velmi nedostačující - pro chlapce to byly obory: zámečnick, pánský krejčí, někdy malíř pokojů; pro dívky: dámská či pánská krejčovná [Sinecká 2002: 5]. Dnes je situace lepší, nabídka oborů je pestřejší, existují „(...) učiliště pro čalouníky, strojní mechaniky, truhláře, obuvníky, kuchaře, malíře pokojů, klempíře, cukráře, pro ženy obor zlatnice, kadeřnice, kuchařka, truhlářka, rodinná škola (vše pro neslyšící), jsou zde i střední odborné školy (střední zdravotnická škola, SOŠ s administrativně technickým zaměřením..), neslyšící mohou jít studovat i na vysokou školu (Divadelní fakulta JAMU v Brně, FF UK obor čeština v komunikaci neslyšících, PeF MU, UP, UK obor speciální pedagogika).“ [Sinecká 2002: 5]

Problémem ovšem je, že není příliš soustředěna pozornost na možnosti uplatnění absolventů na trhu práce, není kladen důraz na propojení škol a jejich zaměření s potřebami pracovního trhu (což je ovšem problematické i v globálním kontextu celé České republiky).

11 Uplatnění neslyšících na trhu práce

Jednotlivé skupiny ve společnosti jsou nezaměstnaností ohrožené s různou intenzitou. Uplatnění na trhu práce nezávisí pouze na individuálních schopnostech, ale je ovlivněno i „příslušností“ k určité kategorii, která je na trhu práce z určitých důvodů znevýhodněná, marginalizovaná, a proto je také více ohrožena nezaměstnaností (tito lidé většinou patří mezi dlouhodobě a opakovaně nezaměstnané). „Marginalizace je

redukci šancí, zatlačením pracovníků s určitými sociálními charakteristikami do nevýhodných či marginálních pozic na trhu práce (...) a jejich vystavení vyššímu riziku nezaměstnanosti, respektive jejich vytlačení do dlouhodobé nezaměstnanosti.“ [Mareš 2002a: 65]

Mezi ohrožené skupiny na trhu práce patří vedle dalších skupin i zdravotně handicapovaní. „*Vzhledem ke stále většímu důrazu na produktivitu práce a výkon mají tyto lidé v současné společnosti čím dále menší šanci se uplatnit na trhu práce. Doba jejich evidence na úřadech práce převyšuje několikanásobně dobu evidence zdravých jedinců. (...) I když dosavadní systém sociálního zabezpečení se podílí na zajišťování jejich základních materiálních potřeb, společenská integrace skupiny zdravotně postižených lidí závisí z velké části na širších sociálních, ekonomických a legislativních podmínkách.*“ [Buchtová 2002: 113] Podpora těchto skupin v jejich uplatnění na pracovním trhu je jedním z principů aktivní politiky zaměstnanosti, což znamená „*(...) vůli a možnost vytvářet pracovní místa a zabezpečit tak využití nadání a schopností lidí s handicapem.*“ [Novosad 2002: 17]

Podle Christiansena (1987) [in Tarcsiová 1998: 140] jsou pro postavení neslyšících na pracovním trhu typické určité znaky, které můžeme nalézt i u jiných marginalizovaných skupin – neslyšící mají většinou nižší vzdělání než je průměr v populaci (v dnešní době se ovšem zvyšuje počet vysokoškolsky vzdělaných neslyšících, což souvisí i s možností studovat obory přímo pro neslyšící), mezi neslyšícími je obvykle vyšší nezaměstnanost než mezi majoritní společností, většinou neslyšící pracují v nižších funkcích a nejvíce nacházejí uplatnění jako kvalifikovaní, polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci; mají v průměru nižší platy a obecně lze říci, že mají méně příležitostí ke vstupu na pracovní trh.

Lawer, Long a Mittal (1992) [Tarcsiová 1998: 145] vidí největší problémy neslyšících na pracovišti v problematice komunikaci (nedostatek porozumění), ve špatném přístupu neslyšících k „náhodným informacím“, v neznalosti norem a hodnot slyšící společnosti (kultury) podstatných pro pracovní uspořádání a nedostatečné zkušenosti s organizovaným společenstvím a procedurami v něm.

Obecně lze říci, že neslyšící mohou vykonávat různé profese a zaměstnání, kde není podmínkou sluch a komunikace se slyšícím okolím (nemůžou ale například vykonávat profese, kde je nutné telefonování, nebo kde by mohli přijít k úrazu kvůli absenci sluchu apod.).

- „Myslím, že ve všech různých pozicích (...), kdekoli, kde není potřeba jednání se zákazníky (...) nebo kde se nevyžaduje telefonování, prostě veškerá práce, která nevyžaduje osobní kontakt se zákazníky, tak se dá.“ (rozhovor 7)

Neslyšící komunita je poměrně malá a uzavřená, proto si také často předávají neslyšící informace o možnostech pracovního uplatnění v rámci společenství (díky sociálnímu kapitálu a sociálním sítím). Je ale také velké množství neslyšících, kteří si našli práci sami díky své vlastní aktivitě (či pouze s využitím tlumočnicka). V době, kdy funguje APPN, si řada neslyšících našla zaměstnání díky této neziskové organizaci.

- „Ta úspěšnost je docela vysoká. Nám se povedlo za ty necelé dva roky, co fungujeme, zaměstnat kolem 120 lidí (...) a většina z nich si tu práci drží.“ (rozhovor 7)

12 Opatření státu

To, do jaké míry reguluje situaci zdravotně handicapovaných na trhu práce politika státu, se může projevat v různých státech s nestejnou intenzitou. Lze ovšem konstatovat, že ve „(...) většině vyspělých průmyslových zemí kompenzuje handicap pracovní síly do určité míry svou politikou stát.“ [Mareš 2002a: 64] V České republice je situace zdravotně handicapovaných regulována následujícími opatřeními²⁰:

- **povinný podíl osob se zdravotním postižením** (zaměstnavatel, který má více než 25 zaměstnanců, musí zaměstnávat osoby se zdravotním postižením ve výši 4 % z celkového počtu svých zaměstnanců; zaměstnavatel může ale tuto podmínku splnit i jiným způsobem - odběrem výrobků a služeb nebo odvodem do státního rozpočtu)
- **příspěvky na zaměstnávání osob se zdravotním postižením** (příspěvek na zaměstnávání osob se zdravotním postižením, pokud tvoří více než 50% z celkového počtu zaměstnanců)
- **příspěvky a dotace zaměstnavatelům** (příspěvek na vytvoření chráněného pracovního místa a chráněné pracovní dílny, příspěvek na uhrazení nákladů na přípravu k práci atd.)

---

²⁰Portál MPSV; <http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/zamestnaniosob>, 14.4. 2008.

13 Problémy neslyšících na trhu práce

Problémy, se kterými se neslyšící potýkají na trhu práce, jsem rozdělila do čtyř oblastí – problémy v komunikaci (komunikační bariéra), diskriminace ze strany většinové společnosti, specifika a uzavřenost komunity Neslyšících a nedostatek pracovních příležitostí pro neslyšící na pracovním trhu. Těmto oblastem bych se nyní chtěla podrobněji věnovat a zaměřit se na dvě roviny těchto problémů – na „rovinu kultury“ a „rovinu postižení“.

13.1 Problém komunikace – problém hluchoty nebo jazyka?

Komunikace je ústředním problémem v uplatnění neslyšících na trhu práce. Způsob komunikace (to, do jaké míry je neslyšící schopen a ochoten se přizpůsobit v komunikaci svému okolí) je mnohdy určujícím kritériem v úspěšnosti na pracovním trhu. Neslyšící jsou často „vyloučeni“ z profesí a zaměstnání, kde je nutná bezproblémová komunikace se slyšícími, z činností, kde je potřeba využívání telefonu atd.

- „(...) všechno to souvisí s tou komunikací, to je hlavní problém.“ (rozhovor 7)
- „Největší úskalí vidím v tom, že se lidé bojí neslyšící zaměstnávat, protože nevědí, jak s nimi komunikovat.(...) Zaměstnavatelé mají strach, jak jim vysvětlí jejich práci, jak jim řeknou, že je nějaký problém, jak to mají dělat jinak, bojí se, že jim nebudou rozumět.“ (rozhovor 6)

Do určité míry mohou komunikační bariéru kompenzovat tlumočnické služby (v případě, že neslyšící hledá zaměstnání, může využít na pohovoru tlumočnicka). V České republice má neslyšící „(...) nárok na bezplatné poskytnutí tlumočnické služby formou úkonu pečovatelské služby při návštěvě lékaře, vyřizování úředních záležitostí a při zajišťování dalších nezbytných potřeb, a to v rozsahu nejvýše 24 hodiny za kalendářní rok.“²¹ Tato situace je například ve Švédsku daleko příznivější – neslyšící může využít individuálních tlumočnických služeb (zajišťují tzv. centra tlumočnicků Tolk centralen) až v rozsahu 20 hodin měsíčně [Zpráva ze studijní cesty APPN, 2007: 2]. Tlumočnické služby ovšem neřeší celkovou situaci, protože není možné, aby tlumočnick byl neustále přítomen.

---

²¹ Zákon o znakové řeči, http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571d20046a0b2c12566af007f1a09/c12571d20046a0b2c12566d40074bb84?OpenDocument, 30.1. 2008.

Na problém komunikace se můžeme dívat dvojitým způsobem. Jeden úhel pohledu vidí tuto situaci prizmatem „hluchoty jako postižení“ (*nerozumíme si, protože oni neslyší*), druhý pohled na tuto problematiku pohlíží prizmatem kultury a jazyka (*nerozumíme si, protože každý mluví jiným jazykem*). Tyto dvě dimenze jsou určující pro celkové chápání problematiky. To, jestli chápeme neslyšící „pouze“ jako jednu skupinu handicapovaných, či ji považujeme za jazykovou (a kulturní) minoritu, rozhoduje o tom, jak budeme pojímat tento rozpor v chápání komunikace (zda budeme považovat tento problém a důvody nepochopení za problematiku jazykovou, či za problematiku postižení a hluchoty).

- *„Je to problém jazyka. Když jste v cizině (...), jak se mám pohybovat, když neumím jazyk?“ (rozhovor 7)*
- *Když je neslyšící, který je ve firmě, kde všichni jsou slyšící, tak to může chápat jako diskriminaci, protože oni se mezi sebou baví, ale zase je to jenom ta komunikační bariéra, není to konkrétně na toho člověka, protože neslyší. S postižením, s tou vadou to nemá co společného (...).“ (rozhovor 7)*
- *„Já si myslím, že je to oboje dohromady, protože, my si nerozumíme, ty jsi hluchý, a proto mluvíš jiným jazykem.“ (rozhovor 6)*

13.1.1 Komunikace na pracovišti – mluvit nebo znakovat?

Young, Ackerman a Kyle (2000) ve svém výzkumu dokazují, že používání znakového jazyka na pracovišti má naprosto jiný význam pro slyšící a neslyšící kolegy (v organizacích pro neslyšící – např. ve vzdělávacích institucích pro neslyšící děti atd.). Hlavní problém komunikace mezi slyšícími a neslyšícími kolegy nejsou ve formálních setkáních či aktivitách, ale v každodenních neformálních interakcích, je to *„(...) zachycení zprávy na chodbě, povídání a tlachy před vizitou, klepy ve sborovně, nebo zbylé množství informací probraných nad šálkem kávy, to je to, kde vznikají rozdíly v meziprofesionálních vztazích.“* [Young, Ackerman, Kyle 2000: 187, překlad A.T.]. Když slyšící kolegové v přítomnosti neslyšících používají orální způsob komunikace, u neslyšících to vyvolává pocity vyloučení, zavržení, sklíčenost, útlak, podezírání a nedostatek respektu. Používání znakového jazyka slyšícími v přítomnosti neslyšících může být vhodnou cestou jejich participace. Ovšem toto vyzvání může být chápáno i jako omezení práv v pracovním prostředí. Slyšící i neslyšící hodnotí význam používání

znakového jazyka rozdílným způsobem, neslyšící ho chápou jako „zaměření se na individuum“, naopak slyšící ho považují za „zaměření se na jazyk“.

Neslyšící si s používáním znakového jazyka v zaměstnání asociují pocit „být sám sebou“, „být zahrnut, být součástí“. Neslyšící chápou používání znakového jazyka jako poskytování respektu od slyšících, cítili se více váženi. Význam znakového jazyka v zaměstnání je pro neslyšící více emotivní záležitostí, považují celou komunikaci za „osobně orientovanou“ („person-centred“). To, že jsou slyšící ochotni komunikovat na pracovišti ve znakovém jazyce, považují neslyšící za projev snahy vytvářet s neslyšícími společné vztahy a důležitosti začlenění neslyšících do pracovního kolektivu. Snaha o integraci a projev respektu je podle neslyšících dán tím, že slyšící dávají najevo komunikací ve znakovém jazyce ochotu komunikovat, i když je to na úkor plynulosti konverzace, což neslyšící oceňují.

Slyšící interpretují význam komunikace jiným způsobem. Pro neslyšící znamená používat znakový jazyk „být sám sebou“, naopak pro slyšící to znamená „změnit se“. Pro slyšící znamenala změna jazykového prostředí velkou výzvu (měli najednou být kompetentní v cizím jazyce). Mezi slyšícími vznikaly obavy o jazykové kompetence a neochota a nepovolnost užívat znakový jazyk neustále. Používání znakového jazyka v zaměstnání si slyšící asociují se změnou, tlakem a otázkou profesionálních kompetencí. Je ovšem možné se na celý problém podívat z „druhé strany“ (vyloučení slyšících, když neslyšící v jejich přítomnosti používají znakový jazyk).

Pracovní konzultantka v organizaci APPN si uvědomovala podstatnou roli komunikace, ovšem zároveň upozorňovala na „nepraktičnost“ neustálé komunikace ve znakovém jazyce.

- *„Vypadá to, že diskriminace je už jenom to, že moje kolegyně, která je neslyšící, že se tady všichni bavíme a ona neslyší. Takže jsme řešili tuhleto otázku taky, jestli v práci budeme znakovat všichni, jenom aby rozuměl jeden člověk. Ale my nejsme organizace neslyšících, ale jsme pro neslyšící. A my potřebujeme komunikovat s okolím, potřebujeme mluvit, potřebujeme slyšet. A potřebujeme třeba něco rychle vyřídit s kolegyní, která je slyšící, a zrovna kolegyně, která se podívá a chce vědět co, tak se zeptá a já jí to ráda řeknu. (...) to bych pak musela znakovat i při telefonování, aby věděli, o čem se bavím.“ (rozhovor 7)*

13.2 Diskriminace ze strany většinové společnosti

13.2.1 *Audismus*

Audismus²² z latinského slova *audire* (slyšet) je termín, který označuje názory, způsoby chování a představy, které diskriminují neslyšící a sluchově postižené (či jsou založeny na stereotypch vůči neslyšícím). Audismus stojí podobně jako rasismus či sexismus na myšlence, že někdo je z určitého důvodu nadřazenější (v případě audismu na základě stavu sluchu). Audismus se může projevat názory, že kultura slyšících je hodnotnější a nadřazená kultuře Neslyšících (znakový jazyk je považován za méněcenný dorozumívací prostředek). Můžeme ale mluvit i o „opačném“ audismu, když naopak neslyšící považují kulturu slyšících za méněcennou.

Audismus se projevuje v několika rovinách. Jednak může znamenat představu, že život bez sluchu je omezený a nešťastný, že ztráta sluchu znamená „životní tragédii“ a že neslyšící by měli mít snahu co nejvíce se přizpůsobit slyšícímu světu. Audismus znamená i dominanci a moc rozhodovat o neslyšících ze strany slyšících.

V užší formě audismus označuje názor, že neslyšící, kteří přejímají kulturu slyšící společnosti (nepoužívají znakový jazyk a nehlásí se ke komunitě Neslyšících), jsou považováni za „lepší“ než neslyšící, kteří se označují za součást komunity Neslyšících a přejímají kulturu Neslyšících. Audismus se tedy může projevovat v „rovině postižení“ i v „rovině kultury“.

13.2.2 *„Diskriminace v praxi“*

Problém diskriminace neslyšících často stojí především na neinformovanosti většinové společnosti (a zaměstnavatelů) o potřebách, problémech, kultuře a situaci neslyšících. Mnozí slyšící nepovažují sluchové postižení za natolik omezující, protože si neuvědomují všechny aspekty, které s tímto postižením souvisí – komunikační problémy, které může mít neslyšící člověk, problémy se zvládnutím mluvené řeči, s odezíráním²³, s osvojením jazyka majoritní společnosti, s čtením a psaním atd.. „*S mylným názorem, že všichni neslyšící vždy porozumějí psanému slovu, když předtím neporozuměli slovu mluvenému (odezíráním), se v životě setkáváme na každém kroku.*“

---

²² <http://en.wikipedia.org/wiki/Audism>; 31.1.2008.

²³ Neslyšící člověk neumí „automaticky“ odezírat, tato schopnost se dá do určité míry vycvičit, ale není vrozená.

[Strnadová 1994: 39] V komunikaci tedy nemusí být problémem „pouze hluchota“, ale jde zde i o problém jazyka, o čemž majoritní společnost mnohdy nemá žádné informace.

- *„Myslím si, že tam je diskriminace (...) celkově, že sluchové postižení je v podstatě „diskriminované“. (...) Neslyšícího mezi davem nepoznáš. Ta problematika sluchového postižení je strašně neznámá. (...) když člověk neslyší, tak spousta lidí si řekne, no tak co, tak neslyší, tak si zacpu uši a je to v podstatě to samý, když slyším, jen nevím, co říkáš, ono to o tom vůbec není. K tomu, že neslyšíš, je připojených strašně moc problémů. A právě, že se tohle neví, tak je to diskriminovaný.“ (rozhovor 6)*
- *„Já si umím vybavit slepého, nevidomého, těžko si vybavím hluchoněmého nebo hluchého. Je zvláštní to, že když si budu chtít představit, jak žije nevidomý, tak půjdu do kavárny Světluška (...), ale tady...“ (rozhovor 8)*

Zákon zaručuje Neslyšícím, že nebudou nijak diskriminováni na trhu práce (o této problematice mluví i řada dokumentů EU). Přesto se někteří neslyšící s diskriminací setkali.

- *Řekli mi, že mají plno, ale myslím, že to bylo proto, že neslyším (...) Ted' jsem v práci nespokojený, ale je těžké hledat práci, radši zůstanu tady, kde to mám jisté (umývač černého nádobí – rozhovor 2)*
- *„Tuhle otázku nemůžu zodpovědět já, ale položit ji neslyšícím, nebo někomu se zdravotním postižením a oni vám řeknou, že ano, že setkali (...)“ (rozhovor 7)*
- *„Já myslím, že ti zaměstnavatelé, když opravdu nechtějí, tak si najdou cokoli, takže mohou říct, právě když k tomu přistupují právě z toho hlediska postižení a ne té bariéry jazykové, ale obecně k postižení, ať je to kdokoli, tak jsou lidi, kteří v tom mají jasno a ten svůj názor na to nemění, a pak si vymyslí cokoli a řeknou třeba, že je potřeba telefonování nebo komunikace s lidmi a my nevíme, jestli jo nebo ne.“ (rozhovor 7)*

Tuto situaci je však těžké zobecňovat, jiní neslyšící naopak uvádějí, že nikdy nepociťovali diskriminační tendence ze strany slyšících.

- *Nikdy jsem neměla problém ani v práci ani jinak, měla jsem asi vždy štěstí na lidi (rozhovor 4)*

Přesto lze konstatovat, že stále ve společnosti určité předsudky přetrvávají. Mnohdy se tato situace projevuje tím, že neslyšící nemají prakticky přístup do určitých pozic a profesí.

- *Bylo mi jasné, že nebudu moct jít přes určitou laťku, věděla jsem, že na určité pozice se nemám šanci dostat (rozhovor 1)*

Naopak zaměstnankyně úřadu práce se na tuto problematiku dívá z hlediska „racionálního kalkulu“ a předpokládá, že pro zaměstnavatele je poměrně výhodné zaměstnávat osoby se zdravotním handicapem. Bohužel si ovšem neuvědomuje neochotu, neinformovanost a obavy, které mohou být na straně zaměstnavatelů.

- *„(...) ten strach je imaginární (...) není podepřený žádným racionálním důvodem (...) to, co právně bránilo, to, že s nimi nemohli normálně ukončit pracovní poměr, že museli mít předchozí souhlas, že nemohli mít zkušební dobu, že nemohli mít dobu určitou, to všechno padlo. To znamená racionálně uvažující moderní zaměstnavatel (...) s tím nemá problém.“ (rozhovor 8)*

13.3 Specifika komunity neslyšících

Problémy v integraci neslyšících do majoritní společnosti byly v minulosti často způsobeny problémy v komunikaci, negativními postoji majoritní společnosti, segregovaným vzděláváním, ale svůj význam zde hrály i „(...) segregáční tendence vycházející přímo z řad těžce sluchově postižených – neslyšících osob v následujících okruzích: jiná hierarchie základních hodnot v životě, vytváření zájmových skupin téměř zásadně se stejně sluchově postiženými, specificky jiné aktivity trávení volného času, vytváření partnerských vztahů a uzavírání sňatků téměř výhradně s obdobně sluchově postiženými, vytváření segregovaných pracovních skupin, eventuálně až segregovaných pracovišť.“ [Krahulcová 1995: 87].

V rozhovorech jsem neslyšícím položila otázku, co si myslí o životě slyšících a neslyšících v globálním měřítku, zda chápou slyšící a neslyšící jako dvě oddělené skupiny („každý zvlášť“), nebo zda jsou jejich životy propojené. Všichni neslyšící se jasně shodli na tom, že obě skupiny žijí odděleně.

- *Kultura neslyšících neproniká do slyšící společnosti, slyšící a neslyšící jsou oddělení, žijí zvlášť. (rozhovor 4)*
- *„Žijí vedle sebe, spojení je stále problematické. Je to neochota komunikace, jak slyšící se nechtějí bavit s neslyšícími, tak neslyšící se nechtějí bavit se slyšícími. Ale to je zase individuální, protože je tu skupina Neslyšících, kteří o to nestojí a je tu skupina neslyšících, kteří se snaží, kteří jsou normální a kteří vědí, že ty slyšící potřebují.“ (rozhovor 6)*

Důvody toho stavu, kdy před námi leží dva oddělené světy slyšících a neslyšících, můžeme hledat v neochotě obou stran. Slyšící veřejnost se většinou nijak nezajímá o problémy a situaci neslyšících, nemá o této problematice žádné informace a mnohdy ani není ochotna je vyhledávat a s neslyšícími komunikovat.

- *Myslím, že slyšící nechtějí žít s neslyšícími dohromady, možná tak jedno procento, ale většina nemá snahu (rozhovor 3)*

Ovšem určité „segregační“ a uzavírající se tendence můžeme nalézt i u samotných Neslyšících. Někteří z nich nejsou ochotní hledat spojení se slyšícím světem.

- *„Mám někdy pocit z těch neslyšících, (...) že už jsou tak zahořklý kvůli tomu, co se dělo kdysi dávno, protože tam byla diskriminace velká (...), takže jsou ještě pořád tím dotčení, tak jak se to teď všechno dobře vyvíjí, teď jsou na takovém vrcholu, ty školy se vyvíjí, tlumočnické služby, hodně lidí se zajímá o tu problematiku, chtějí se učit znakovat, že až moc jsou vysoko a ti ostatní slyšící jakoby odfrnkávají, ty neznakuješ úplně plynne, tak co tady děláš (...) Až se to všechno sžije a ta nenávisť neslyšících vůči slyšícím se jakoby odbourá a ti slyšící přestanou k nim přistupovat jako k postiženým, tak to pak bude v takové té harmonii. A chce to ještě čas.“ (rozhovor 7)*

Celkovým problémem je „zobecnování“ a vytváření stereotypů a předsudků. Ve své podstatě není rozhodující „o kom“ se předsudky vytvářejí (zda o slyšící majoritě či o neslyšící minoritě). Tyto tendence každopádně pouze komplikují celou situaci a brání vzájemnému porozumění.

- *Jsou různé typy neslyšících, není pravda, že by byli všichni stejní, ale když slyšící potká špatného neslyšícího, tak si hned myslí, že jsou takový všichni, hází nás do jednoho pytle (rozhovor 3)*

Neslyšící jsou poměrně uzavřenou a malou komunitou (není nadnesené tvrdit, že se zde „zná každý s každým“).

- *„Neslyšící jsou hodně uzavřená komunita, všichni se znají, ta skupina je malá. (...) Komunita neslyšících se pomlouvá, to je obecně známo, že tam ty drby prostě jedou.“ (rozhovor 7)*

U některých Neslyšících lze vidět i snahu o odlišení a uzavírání se komunity Neslyšících od ostatních sluchově postižených (od nedoslýchavých, ohluchlých).

- *„Nechtějí mezi sebe přijímat ty ‚orální‘, i tady, Neslyšící versus nedoslýchaví, Neslyšící versus ohluchlí, jsou tady strašný boje. Nedoslýchavý člověk, taky*

zdravotně postižený, taky znakoví, tak už některými Neslyšícími není přijímaný, už na něj koukají jakoby z výšky nebo skrz prsty.“ (rozhovor 6)

O tom, zda existuje specifická kultura neslyšících (zda jsou neslyšící jazykovou a kulturní minoritou), mají neslyšící nejednotnou představu. Někteří tuto skutečnost přijímají a uznávají, že minorita neslyšících má svá specifika, svůj jazyk a kulturu.

- *„Komunita Neslyšících je specifická, je to kulturní a jazyková menšina.“ (rozhovor 7)*
- *„(...) když bychom mluvili o Neslyšících, kteří vystupují jako jazyková a kulturní menšina a nechtějí dělat nějaké rozdíly, a je znakový jazyk se svou gramatikou opravdu rovnocenný k jiným jazykům, tak k nim já ani nepřistupuji jako k postiženým (...)“ (rozhovor 7)*
- *Naše kultura je specifická, ale taky to neplatí pro všechny (rozhovor 4)*
- *Stmeluje nás to postižení, je tu cítit větší soudržnost, to co vidíte tady, klub (...) (rozhovor 4)*

O skutečnosti, že hluchota nemusí být „pouze postižení“, vypovídá i názor, že pro neslyšícího, který se za „postiženého nepovažuje“, může být hledání práce jednodušší.

- *Myslím, že lépe jsou na tom ti, kteří neberou invalidní důchod, ti co důchod berou, mají situaci při hledání práce těžší (rozhovor 3)*

Ředitelka úřadu práce (jediná z expertů, která se nepohybuje přímo ve společnosti sluchově postižených) o tomto tématu neměla žádné informace a o „kulturním rozměru“ komunity Neslyšících nevěděla.

- *„Nikdy jsem o tom neslyšela...“ (rozhovor 8)*

Jsou ale také zastánci názoru, že Neslyšící, kteří o sobě tvrdí, že jsou jazyková a kulturní minorita, si jen neuvědomují svou závislost na slyšící společnosti. Tito lidé se staví k problematice kulturní definice hluchoty negativně a odmítají ji. Hluchotu považují pouze za postižení a nazírají na celý problém tímto úhlem pohledu (neslyšící staví do role „závislých“).

- *Někteří neslyšící jsou namyšlení, chtějí nějakou svou kulturu, někomu to dávají najevo, ale přitom si nechtějí přiznat, že jsou na někom závislí (...) dnes mají někteří neslyšící vysokou školu, ale nelíbí se mi jejich chování (rozhovor 1 - ohluchlá v sedmi letech)*
- *„Neslyšící jsou dost uzavřená komunita, hodně se jedná o tom, jestli mají být neslyšící s velkým N (...), jsou hodně uzavření, ale právě v tom je ten jejich problém, protože dřív neslyšící věděli, že jsou postižení a že potřebují pomoc“*

okolí, ale dneska už jsou někteří ti mladší neslyšící tak strašně hrdí, že si říkají, my jsme Neslyšící, my chceme být s velkým N a my nepotřebujeme pomoc okolí (...) Oni už sami se staví do té pozice „těch hrdých“, kteří nepotřebují ty ostatní, a to si myslím, že je úplně scestná myšlenka.“ (rozhovor 6)

Když neslyšící hodnotí tuto situaci dnes a v minulosti, shodují se většinou na tom, že jsou mnohem příznivější podmínky z hlediska práv neslyšících (např. v otázce školství²⁴ atd.) i z hlediska možností (technické kompenzační pomůcky atd.) i příležitostí, ale i z hlediska přístupu široké veřejnosti (stále více slyšících má zájem o studium znakového jazyka apod.).

- *Dnes je celkově lepší situace, ve školách se teď může znakovat, my jsme nesměli, museli jsme mluvit, nebo jediné psát, nebyla to plnohodnotná komunikace, ale je celkově lepší přístup a možnosti – televize, kde jsou titulky, zprávy ve znakové řeči, to dřív vůbec nebylo (rozhovor 4)*
- *„(...) v současné době, kdysi to tak nebylo, spousta mladých lidí se chtějí učit ten jazyk a chtějí proniknout do té komunity Neslyšících (...)“ (rozhovor 7)*

Z hlediska pracovních podmínek ale někteří hodnotí situaci v minulosti příznivěji.

- *Dříve to bylo celkově lepší, práci měl každý, byl větší pořádek, bylo jasnější, kdo má jakou práci a povinnosti (rozhovor 2)*
- *Dnes je sice APPN, ale my jsme nic takového nepotřebovali (rozhovor 1)*

13.4 Nedostatečná podpora zaměstnávání neslyšících

Problémy, které mohou vznikat při uplatňování neslyšících na pracovním trhu, mohou být do jisté míry dány nedostatečnou podporou jejich zaměstnávání ze strany státu. Na úřadech práce není praktikován vůči klientům individuální přístup, mnohdy je problémem komunikační bariéra, neinformovanost i neochota.

- *„K nám chodí hodně lidí, kteří jsou evidovaní na úřadu práce, ale tam narážejí na to, že se tam s nimi nedomluví (...), dostanou nějaký dotazník, kterému taky nerozumí, tam nechápou, proč tomu nerozumí, že to je v češtině.“ (rozhovor 7)*

Samotní neslyšící tedy většinou na úřadu práce nenacházejí uspokojivé řešení své situace (objevuje se i názor, že pro neslyšící nemá význam na úřad práce vůbec chodit).

---

²⁴ V minulosti bylo například zakázané na základních školách komunikovat znakovým jazykem.

- *pro neslyšící nemá cenu chodit na úřad práce, pro slyšící asi ano, ale pro nás ne (...) možná tak jedině APPN, ale tam se zase dlouho čeká, já si vždy našel práci sám (rozhovor 3)*

Tuto situaci, kdy neslyšící nenachází na úřadu práce dostatečnou pomoc pro hledání zaměstnání, lze řešit pomocí neziskových organizací. Pracovníci neziskových organizací, s kterými jsem uskutečnila rozhovory, se ale o podpoře ze strany státu vyjadřovali velice negativně a skepticky.

- *„Myslím si, že ten stát by měl organizacím, které více méně pracují dobrovolně, samozřejmě ne úplně dobrovolně, ale ohledně měřítko k dnešním platům je to částečně dobrovolná práce, tak by je měl podporovat a ne jim ještě házet klacky pod nohy.“ (rozhovor 6)*
- *„Můžete dostávat dotace od státu, ale ty dotace jsou minimální (...) takže se to pak dá na nějaké platy, které jsou samozřejmě minimální, nebo na samotné zabezpečení toho chodu.“ (rozhovor 7)*
- *„Myslím, že stát to tady nepodporuje (...) ve Švédsku to bylo opravdu kvalitně udělané (...) vždycky je podporuje stát (...) tady to takhle není a nefunguje to.“²⁵ (rozhovor 7)*

Ředitelka úřadu práce má na otázku financování opačný názor, je přesvědčena, že projekty a finance na podporu zaměstnávání handicapovaných osob jsou (alespoň v rozpočtu úřadu práce) dostatečné.

- *„(...) nemůžu říci, že stát dělá maximum, každá organizace vám tady bude plakat, že nemá peníze, já ale můžu říct, že v rozpočtu úřadu práce, kdyby na nic nebylo, tak na podporu zaměstnávání zdravotně postižených jsou peníze, jsou projekty, peníze, prostředky.“ (rozhovor 8)*

Dalším slabým místem ve vztahu státu a neziskových organizací je neochota spolupráce. Tato skutečnost se druhotně promítá do neinformovanosti úřadu práce o specifikách a problémech osob se sluchovým postižením.

- *Ve Švédsku „(...) spolu spolupracují, všichni – úřad práce a všechny neziskové organizace, což tady není, tady je taková rivalita, kdy ten úřad práce moc s námi nespolupracuje (...)“ (rozhovor 7)*

---

²⁵ Respondentka srovnává situaci v ČR a ve Švédsku, kde byla na studijní cestě v neziskové organizaci zaměřené na podporu zaměstnávání sluchově postižených [Zpráva ze studijní cesty APPN, 2007].

S opačným názorem jsem se setkala v rozhovoru s ředitelkou úřadu práce, která považuje vzájemnou spolupráci mezi neziskovými organizacemi a úřadem práce za uspokojující.

- *„(...) určitě spolupracují, samozřejmě ne oficiálně (...)“ (rozhovor 8)*

V opozici k názoru, že za problémy v uplatnění neslyšících na trhu práce stojí nedostatečná podpora zaměstnávání neslyšících ze strany státu, se staví myšlenky, že uplatnění jednotlivce závisí v největší míře na jeho ochotě a snaze.

- *„(...) peněz na to je spousta, jde o to, aby ti lidé chtěli. (...) Já, jako laik, mám pocit, že pro ty lidi se dělá strašně moc, ale visí to na tom jejich zájmu. (...) jakmile projeví zájem, tak věřím tomu, že osm úředníků z deseti se přetrhne, aby mu pomohlo.“ (rozhovor 8)*

Toto hledisko zmiňuje především zaměstnankyně úřadu práce, ale upozorňuje na ně i pracovní konzultantka z APPN, i když poněkud zmírňuje tato stanoviska, neboť si uvědomuje možné problémy, se kterými je neslyšící člověk nucen se potýkat.

- *„Záleží to na lidech, jestli chtějí, nebo nechtějí pracovat. My jsme jen agentura, která je může motivovat k tomu, že ta práce je dobrá a proč.“ (rozhovor 7)*

Jeden z neslyšících respondentů zmiňuje hledisko, že neslyšící by měli být více sebevědomí v uplatňování se na pracovním trhu. Uvědomuje si, že ústředním problémem je komunikace, ovšem zlepšení situace vidí v motivaci a ve větší odvaze samotných neslyšících.

- *Největší problém je komunikace, ale myslím, že obecně neslyšícím chybí odvaha za něčím jít (rozhovor 3)*

Poněkud vyostřený názor má ředitelka úřadu práce, která chápe postižení některých svých klientů jako „výmluvu“ z pracovního procesu (nutno všem říci, že respondentka mluvila obecně o zdravotně postižených a pravděpodobně si neuvědomovala specifika týkající se neslyšících, což ji ovšem neomlouvá z ukvapenosti a předpojatosti).

- *„(...) těch lidí je relativně hodně, ale jen velmi málo jich chce skutečně pomoci, oni chtějí, aby se o nich mluvilo, oni chtějí být zrovnoprávněni, nechtějí být diskriminováni, oni chtějí prostě vést aktivní život, který vede kterýkoliv jiný člověk, ale u mnohých to zůstane u toho (...) většina zdravotně postižených lidí to postižení mají jako takovou berličku, která je zachrání před tím, aby nemuseli pracovat. Je to velmi ošklivý, ale je to poznatek, který vám potvrdí velké množství profesionálů.“ (rozhovor 8)*

14 Možná řešení

14.1 Individuální přístup

Jako vhodný postup řešení problematické situace neslyšících na trhu práce je individuální přístup ke klientům. Můžeme konstatovat, že s těmito principy se ztotožňuje i projekt APPN. Měla by zde být snaha nejen o nalezení vhodného pracovního místa, ale především o jeho udržení.

- *„Třeba nám trvá dva měsíce než vůbec zjistíme, co ten člověk chce dělat, ty co se pro naši službu hodí, tak jsou lidi, kteří nevědí, co chtějí dělat. Oni řeknou, mě to je jedno, já vezmu jakoukoli práci, ale to my se snažíme je navést k tomu, aby si nakonec řekli, co opravdu chtějí dělat, protože se nám stávalo (...), že ti lidé po týdnu odcházeli z toho zaměstnání. A to není tím cílem, jim pouze najít práci, ale aby si ji udrželi.“ (rozhovor 7)*

Individuální přístup a snaha o „globální“ řešení dané situace by měla by být uplatňována i na úřadech práce. Bohužel je realitou, že neslyšící klienti úřadu práce se setkávají s nepochopením. Zaměstnanci úřadu práce většinou nejsou nijak informováni o specifičnosti problematiky neslyšících, a proto často dochází k nedorozumění. Řešením této situace je jednak větší informovanost slyšící společnosti, ale především snaha o účinnější spolupráci mezi úřadem práce a neziskovými organizacemi, které se v této problematice pohybují. Poskytnutí informací klientovi úřadu práce o možném využití alternativní pomoci neziskové organizace by mohlo vyřešit mnohá nedorozumění. (Je nutné zmínit, že i když většina zaměstnanců úřadu práce nemá o činnosti neziskových organizací dostatek informací, díky tomu, že komunita Neslyšících je velmi „propojená“, informace o organizaci APPN se „rozkřikly“ bez přičinění úřadů práce).

Snaha APPN není nalézt klientům chráněné pracovní místo, ale pomoci jim uplatnit se na běžném pracovním trhu, a tím jim i usnadnit lepší integraci do slyšící společnosti (není vhodným řešením umístění neslyšících do „segregovaných pracovišť“).

- *„Naším cílem je umístit je na normální trh práce, takže žádné chráněné dílny, na normální pracovní pozici, s tím že tedy i podmínky jejich přijetí, aby byly stejné (...) jako u lidí bez zdravotního postižení.“ (rozhovor 7)*

14.2 Informovanost o situaci neslyšících

Neslyšící jsou minoritou, o které většinová společnost nemá mnohdy žádné informace. Slyšící společnost si neuvědomuje specifika komunity Neslyšících (většinou ani neví nic o „kulturním rozměru“ komunity Neslyšících), „mnohvrstevnost“ problémů neslyšících a omezení, které hluchota přináší. Komunikační bariéra sebou nese další obavy a nedorozumění (např. často slyšící nevědí, jakým způsobem komunikovat s neslyšícími atd.). Diskriminace se proto může projevat právě v nevědomosti a neinformovanosti o této problematice.

Ať již se na tuto problematiku díváme „úhlem postižení“ či „úhlem kultury“, tj. jestli vidíme jádro problému v jazyce nebo v hluchotě samotné, je řešením problému přizpůsobení a tolerance. Slyšící, který neovládá znakový jazyk, by měl komunikaci s neslyšícím přizpůsobit alespoň do té míry, aby neslyšícímu umožnil co nejsnadnější možnost odezírání atd. Je ovšem nezbytné, aby přizpůsobení proběhlo na obou stranách.

14.3 Nerozhodovat o potřebách neslyšících

Dalším předpokladem úspěšné spolupráce mezi neslyšícími a slyšící společností je uvědomění si, že jedinec (jakkoli handicapovaný) má právo na vlastní názor a rozhodování o svém životě. Není možné přistupovat k neslyšícím jako k lidem, kterým „je nutné pomáhat, tak jak pokládáme za vhodné“. Každý člověk má právo pomoc odmítnout a naopak vyjádřit se, jaký způsob pomoci mu vyhovuje. Zjednodušeně řečeno není možné snažit se produkovat politiku „rozhodování o nich bez nich“. Tato problematika nesouvisí samozřejmě pouze s neslyšícími a jejich vztahem se slyšící majoritou, ale je charakteristická pro mnoho jiných minorit. U neslyšících se ovšem tento problém „násobí“, neboť kvůli omezené komunikaci se slyšícími se mnohdy neslyšící dostávají do situace, že o nich mluví a rozhodují slyšící (kteří mnohdy ve snaze jim pomoci ještě komplikují jejich postavení). S nevhodným přístupem, tedy s nahlížením na neslyšící jako na „pasivní příjemce pomoci“, jsem se setkala i v jednom z rozhovorů.

- *„Já jako slyšící se jim snažím pomoci, ač oni to třeba nechtějí. ‚Nechci, nechci, nezajímá mě to, já si to udělám sám‘. A připadá mi, že to přibývá tenhle postoj.“ (rozhovor 6)*

Tento postup je naprosto nevhodný, protože neslyšícího člověka automaticky staví (a tlačí ho) do pozice neaktivního konzumenta, který „spotřebovává“ ty způsoby pomoci,

jež jsou mu nabídnuty. Ideálním stavem je naopak princip svobodného rozhodování, který umožňuje jedinci individuální rozvoj.

Toto hledisko je podle mého názoru jedním z řešení situace neslyšících na trhu práce, ale zároveň pro mě představuje i teoretické východisko, protože je nutné nepřistupovat k handicapovaným jedincům na základě jejich postižení, ale naopak na základě jejich „zbývajících“ schopností. Je ovšem nezbytné, aby tímto způsobem k sobě samým přistupovali i neslyšící, což je velmi důležité právě v pracovním uplatnění, neboť sebevědomí a pocit vlastní užitečnosti a jedinečnosti je nutnou podmínkou pro úspěšné nalezení a udržení pracovního místa.

- *„(...) myslím, že je kategorie lidí, u kterých mám neodbytný pocit, že to první co bude, když vejdou do dveří ‚já mám zdravotní omezení!‘, to je špatně, tímhle se nemá začínat (...) někdo to poslední, co řekne, je, že má zdravotní postižení, někdo to řekne na prvním místě.“ (rozhovor 8)*

V minulosti (a někdy i dnes) byli „mluvčími“ handicapovaných lidé bez postižení. Jejich přístup a celé chápání problému má ovšem často jinou podobu, než jak ji chápou lidé, kterých se tato problematika osobně dotýká. V dnešní době ovšem dochází ke změně těchto postojů, handicapovaní lidé se organizují „(...) do hnutí a organizací (...) a protestují proti dominujícímu pohledu na postižení. Jejich kampaň přijala perspektivu, která na ně pohlíží jako na minoritní skupiny, namísto označování sociální a ekonomické marginalizace handicapovaných lidí jako otázky patologické.“ [Padden 2005: 508; překlad A.T.]²⁶

14.4 Podpora ze strany státu

K lepšímu uplatňování neslyšících na trhu práce by měl přispívat i stát a státní instituce. Tato činnost může probíhat ve více rovinách – v rámci podpory neziskových organizací specializujících se na tuto problematiku, pomocí samotným neslyšícím (podpurné a motivační programy, zefektivnění činnosti úřadů práce atd.), podporou zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají neslyšících (nejenom finančně, ale například i umožnění navštěvování kurzů znakového jazyka pro zaměstnavatele či spolupracovníky

---

²⁶ *They organized themselves into a movement – more accurately, an assemblage of movements – that challenged dominant views of disability. Instead of attributing disabled people’s social and economic marginalization to pathology, their campaign adopted a minority-group perspective.* [Padden 2005: 508]

atd.). Tato oblast velmi souvisí s problémem informovanosti většinové společnosti o problémech neslyšících a specifických komunitě Neslyšících, proto je nutné obě oblasti rozvíjet souvisle a vzájemně je harmonizovat.

14.5 Vzdelávání a výchova neslyšících

Efektivní vzdělávání neslyšících, v rámci kterého neslyšící jedinec získá potřebné znalosti a dovednosti, hraje velmi podstatnou roli v úspěšném profesním uplatnění na pracovním trhu. Činnost vzdělávacích institucí by měla být koordinována s potřebami trhu práce, aby absolventi škol měli co největší šanci na úspěšné uplatnění.

Podstatnou součástí vzdělávání by mělo být i vštípení určitých hodnot a priorit, které s profesním uplatněním souvisí. Je nutná výchova k „osobní zodpovědnosti“ a motivace studentů a absolventů k aktivitě a participaci. Studenti by naopak neměli být podporováni v pasivním přístupu k pracovnímu a společenskému uplatnění.

- *„(...) začít s těmi dětmi pracovat už na škole, takže takové ty návyky, co budou potřebovat do budoucna, že musí ráno vstát, mít tu povinnost, někam přijít přesně (...) myslím, že je potřeba už u těch studentů podporovat něco takového a motivovat je k té práci.“ (rozhovor 7)*

Vzdělávací instituce ovšem nejsou jediným aktérem v procesu výchovy a vzdělávání, obrovská zodpovědnost leží na bedrech rodiny. Když neslyšící dítě vyrůstá v (N)neslyšící rodině, není jeho vztah s rodinnými příslušníky omezen komunikační bariérou, ani „stigmatem postižení“ (neslyšící rodiče se s faktem, že jejich dítě neslyší, vyrovnávají mnohem lépe než slyšící rodiče). Naopak slyšící rodiče neslyšícího dítěte mají situaci mnohem složitější, vyrovnávají se s „postižením“ svého dítěte a jsou nuceni se mu jazykově přizpůsobovat. Všechna „energie“ a výchova se proto soustředí na komunikaci samotnou a mnohdy se zapomíná na skutečnost, že neslyšící dítě je především „dítětem“, které potřebuje vychovávat a vštěpovat určité priority a hodnoty.

- *„(...) když ti rodiče jsou slyšící a narodí se jim neslyšící dítě, bojují s tím faktem, že mají nějak ‚postižené‘ dítě, ta komunikace se teprve vyvíjí, klade se jen důraz na tu komunikaci a zapomíná se na to, že to je dítě, které je potřeba profackovat (...) a nějakým způsobem je učit určité návyky.“ (rozhovor 7)*

15 Diskuze

Má práce sebou nese různá omezení. Promítají se zejména v metodologii, která je limitována nedostatečným počtem dotazovaných jedinců, ale i způsobem jejich výběru. Neslyšící, s nimiž jsem prováděla rozhovory, byli specifičtí jednak prostředím, kde jsem se s nimi seznámila (přes Českou unii neslyšících), ale zejména byli výjimeční „ochotou“ se mnou na projektu spolupracovat, protože jsem se setkala i s negativními reakcemi na mou žádost. Je proto nutné si uvědomit, že ti, s nimiž byl rozhovor uskutečněn, „jsou jiní“, než ti, kteří rozhovor odmítli. Nereprezentativnost mého vzorku (jak z početního hlediska, tak ze způsobu výběru) je sice zjevná, avšak podle mého názoru neznamena nepřekonatelný problém v mé práci, neboť mým cílem nebylo přinést statisticky reprezentativní názory a stanoviska, ale hlavně zmapovat danou problematiku a poukázat na to, v jakých oblastech může být situace neslyšících na trhu práce problematická. Z toho důvodu nepokládám metodologické nedostatky za natolik omezující.

Další „úskalí“ se ukázalo v samotných rozhovorech s neslyšícími. Nepochybně rozhovory přinesly mnoho cenných informací, avšak narážela jsem při nich na komplikace, které jsem neočekávala. Mnohdy jsem se potýkala s neporozuměním otázce, což ovšem podle mého názoru nebyl problém jazykový, ale nepochopení spočívalo v jiném „způsobu uvažování o celé problematice“. Pro neslyšícího bylo těžké některé informace „zobecnit“ na celou komunitu (např. když neměl s konkrétní věcí osobní zkušenost). Po dlouhé úvaze jsem došla k závěru, že tato nedorozumění byla způsobena celkově odlišným chápáním situace. Role výzkumníka mě postavila do pozice, kdy jsem pohlížela na neslyšící jako na „jedince s danou charakteristikou“, kteří mohou mít v určité situaci (na trhu práce) podobné problémy. S tímto postojem jsem přistupovala k problému i ke způsobu jeho řešení, ovšem moji respondenti měli postoj naprosto odlišný, protože celou problematiku viděli pouze ze své perspektivy (tj. z perspektivy jedince). Tento rozdílný pohled mi sice v počátku v rozhovorech komplikoval vzájemnou spolupráci, při jejich zpracování jsem však dospěla k názoru, že neznamenal znehodnocení informací, které jsem z rozhovorů získala.

16 Závěr

Ve své bakalářské práci jsem se zabývala uplatňováním neslyšících na pracovním trhu a problémy, které mohou jejich situaci na trhu práce komplikovat. Tuto problematiku jsem pojímala ze dvou různých perspektiv – perspektivy postižení (handicapu) a perspektivy kultury. Tento dvojitý pohled na komunitu Neslyšících je nezbytnou podmínkou pro vzájemné pochopení i efektivní spolupráci (nejen na trhu práce, ale i v obecné rovině). Problém „kulturního chápání Neslyšících“ je v současné době aktuálním tématem mezi Neslyšící komunitou, avšak slyšící veřejnost o této dimenzi jejich identity většinou nemá žádné informace. Obě roviny nazírání na Neslyšící minoritu chápu jako neopominutelné, neboť obě dimenze ovlivňují každodenní život samotných neslyšících (i těch, kteří se nepovažují za „Neslyšící“ a odmítají kulturní definici Neslyšících, neboť jsou nuceni se s touto skutečností konfrontovat).

Svou práci jsem postavila nejen na teoretických zdrojích, jež se zabývají touto problematikou, ale i na rozhovorech, které jsem prováděla s experty v dané oblasti - byli to „slyšící experti na hluchotu“ (zaměstnanci neziskových organizací APPN a ČUN), „neslyšící experti na hluchotu“ (neslyšící opírající se o své zkušenosti) a také ředitelka úřadu práce. Díky tomuto přístupu k výzkumnému problému jsem dospěla k závěrům, které se opírají jednak o odbornou literaturu a teoretické zdroje, ale i o konkrétní pohledy a názory na celou problematiku, které mi poskytli samotní neslyšící či lidé, kteří se jim snaží pomoci jejich situaci řešit.

Ve své bakalářské práci jsem zmapovala problémy, se kterými jsou neslyšící nuceni se na trhu práce potýkat. Rozdělila jsem je do čtyř základní oblastí – komunikace, diskriminace ze strany většinové společnosti, specifika komunity Neslyšících a nedostatečná podpora ze strany státu. Do těchto problémů se promítají obě dimenze (postižení a kultura), kterými lze na neslyšící pohlížet. Výběr roviny chápání nám ukazuje daný okruh problémů z určitého úhlu pohledu, a proto nám i poskytuje rozdílný způsob řešení (z tohoto důvodu je také nutné zabývat se oběma rovinami).

V závěru své práce jsem se pokusila nastínit možné způsoby řešení situace neslyšících na trhu práce. Základním pilířem úspěšného postupu je individuální přístup ke klientům, lepší informovanost veřejnosti a zaměstnavatelů o situaci neslyšících, uplatňování přístupu, který se nesnaží rozhodovat o neslyšících jako o pasivních

objektech pomoci, intenzivnější podpora zaměstnávání neslyšících ze strany státu (v rámci neziskových organizací, zefektivnění činnosti úřadů práce, motivace a podpora samotných neslyšících) a „smysluplné“ vzdělávání neslyšících. Veškerá opatření musí být ovšem postavena na vzájemné toleranci, otevřeném přístupu a snaze o integraci ze strany neslyšících i majoritní společnosti.

17 Resumé

Téma mé práce je „N/neslyšící a jejich uplatnění na trhu práce“. Na neslyšící lze pohlížet dvojitým způsobem, jednak je můžeme chápat jako zdravotně handicapované (na základě jejich postižení), ale také jako jazykovou a kulturní minoritu. Na problematiku jejich uplatňování na trhu práce nahlížím oběma úhly pohledu – prizmatem postižení i prizmatem kultury, protože obě roviny jejich situaci na pracovním trhu ovlivňují. Svou práci jsem zpracovala na základě informací získaných z rozhovorů s experty na tuto problematiku – se „slyšícími experty na hluchotu“ (zaměstnanci APPN, ČUN, Úřadu práce hl. m. Prahy) a s „neslyšícími experty na hluchotu“. Cílem mé práce bylo „zmapovat“ problémy, se kterými se neslyšící mohou na pracovním trhu potýkat a navrhnout možná řešení těchto problémů.

Okruhy problémů, jež považuji za nejzávažnější, jsou zejména problémy v komunikaci mezi neslyšícími a většinovou společností, v diskriminačním postoji majority (který tkví hlavně v neinformovanosti většinové populace o situaci a specifických neslyšících), v uzavírajících se tendencích komunity Neslyšících a v nedostatečné podpoře zaměstnávání neslyšících ze strany státu. Tyto problémy je možné řešit individuálním přístupem pomoci neslyšícím (na úřadech práce, v neziskových organizacích), větší informovaností majoritní populace (zaměstnavatelů i široké veřejnosti) o problémech a specifických komunity Neslyšících, podporou jejich zaměstnávání (přímou, i v rámci podpory neziskových organizací), kladením důrazu na vzdělávání neslyšících (a na jeho provázanost s trhem práce) a neprodukováním politiky „rozhodovat o nich bez nich“ (nerozhodováním o neslyšících jako o pasivních konzumentech pomoci).

18 Summary

The theme of my work is „*D/deaf people and their being of use on the labour market*“. We can think of deaf people in two perspectives, deaf people can be conceived as persons with handicap (based on their disability), but also as members of cultural and language minority. I view the question of their being of use on the labour market by both perspectives – through the prism of disability and the prism of culture. Both perspectives are factors in the labour market. I elaborate my work based on information which I received from interviews with experts on this problem – with (employee of APPN, CNU, Employment Office of Prague) and from people with first hand experience. The goal of my work was „mapping“ problems which deaf people have to deal with in the labour market and project possible resolution to these problems.

The areas of problems which I interpreted as the most severe are problems in communication between deaf people and majority, in discrimination against deaf people from majority (discrimination is mainly in lack of information about situation and specifics of deaf people), in the inclusive tendency of Deaf community and in deficient support of deaf people's employment by labour policy. We can solve these problems by individualization of help (in employment offices, in non-profit associations), better awareness of majority (employers and public) about problems and specifics of deaf people, better support of their employment (support of deaf people and also non-profit associations), focus on education of deaf people (and teamwork of education and labour policy) and eliminate the policy of „decide about them without them“ (not decide about deaf people as passive object of help).

19 Seznam obrázků

- I. Obrázek 1 - schéma – „Zainteresanost neslyšícího ve světě“
- II. Obrázek 2 – schéma – „Vztahy mezi jednotlivými oblastmi a dimenzemi“
- III. Obrázek 3 - kognitivní mapy – „Situace neslyšících na trhu práce“

20 Literatura

- BAT-CHAVA, Y. *Diversity of Deaf Identities*. American Annals of the Deaf. Dec. 2000, vol. 145, no. 5, Health Module, str. 420-428.
- BUCHTOVÁ, B. Psychologie nezaměstnanosti. In BUCHTOVÁ, B. et al. *Nezaměstnanost: psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada Publishing, 2002. str. 75-122. ISBN 80-247-9006-8.
- DRAKE, R.F. *Understanding disability policies*. Houndmills: MacMillan, 1999. ISBN 0-333-72426-7.
- ERTINGOVÁ, C. J. Kulturní konflikt ve škole pro neslyšící děti. In HOMOLÁČ, J. et al. *Komunikace neslyšících: sociolingvistika*. Praha: FF UK; 1998, str. 113-127. ISBN 80-85899-40-X.
- FOSTER, S. - MacLEOD, J. *The Role of Mentoring Relationships in the Career Development of Successful Deaf Persons*. Journal of Deaf Studies and Deaf Education; Autumn 2004; vol. 9, no. 4; ProQuest Medical Library; str. 442-458.
- FREEMAN, R.D. - CARBIN, C.F. - BOESE, R.J. *Tvé dítě neslyší?: Průvodce pro všechny, kteří pečují o neslyšící děti*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1992.
- GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- HRONOVÁ, A. Neslyšící rodina. In HUDÁKOVÁ, A. et al. *Ve světě sluchového postižení*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 2005. str. 81-85. ISBN 80-86792-27-7.
- HRUBÝ, J. Gong [online], <http://www.gong.cz/onas.php>, 10.12.2007.
- HRUBÝ, J. *Velký ilustrovaný průvodce neslyšících a nedoslýchavých po jejich vlastním osudu. 1.díl*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1997. ISBN 80-7216-006-0.

- HUDÁKOVÁ, A. - MYSLIVEČKOVÁ, R. Dva jazyky – dvě kultury. In HUDÁKOVÁ, A. et al. *Ve světě sluchového postižení*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 2005, str. 22-25. ISBN 80-86792-27-7.
- JESENSKÝ, J. Problémy pedagogické integrace. In JESENSKÝ, J. et al. *Kontrapunktů integrace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. str. 12-18. ISBN 80-7184-030-0.
- KANNAPELLOVÁ, B. et al. Sociolingvistika. In HOMOLÁČ, J. et al. *Komunikace neslyšících: sociolingvistika*. Praha: FF UK, 1998. str. 5-50. ISBN 80-85899-40-X.
- KRAHULCOVÁ, B. *Komunikace sluchově postižených*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-246-0329-2.
- KRAHULCOVÁ, B. Otázky integrace v péči o sluchově postižené osoby. In JESENSKÝ, J. et al. *Kontrapunktů integrace zdravotně postižených*. Praha: Karolinum, 1995. str. 87-100. ISBN 80-7184-030-0.
- KYLE, J. Společenství Neslyšících – kultura, zvyky a tradice. In HOMOLÁČ, J. et al. *Komunikace neslyšících: sociolingvistika*. Praha: FF UK, 1998. str. 141-150. ISBN 80-85899-40-X.
- MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002a. ISBN 80-86429-08-3.
- MAREŠ, P. Marginalizace, sociální exkluze. In SIROVÁTKA, T. et al. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita FSS a nakladatelství Georgetown, 2002b. str. 9-21. ISBN 80-210-2791-6.
- NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství: Struktura a formy poradenské pomoci lidem se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-197-5.
- PADDEN, C. (2000) *Deaf* [online]. *Journal of Linguistic Anthropology*, 9. str. 54-57. <http://communication.ucsd.edu/people/PADDEN/deaf.pdf>.
- PADDEN, C. - HUMPHRIES, T. *Deaf in America: voices from a culture*. Cambridge: Harvard University, 2000. ISBN 0674194241.
- PADDEN, C. (2005) *Talking culture: Deaf people and Disability Studies* [online]. *Proceedings of the Modern Language Association*, 120 (2). str. 508-513. <http://communication.ucsd.edu/people/PADDEN/Talking%20Culture.pdf>, 3.4.2008.

- PETRÁŇNOVÁ, R. Ví neslyšící maminka, jak se na porod připravit a co ji čeká po porodu? In HUDÁKOVÁ, A. et al. *Ve světě sluchového postižení*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 2005. str. 53-57. ISBN 80-86792-27-7.
- *Předpis publikovaný ve Sbírce zákonů ČR. Název: Zákon o znakové řeči a o změně dalších zákonů* [online],
http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571d20046a0b2c12566af007f1a09/c12571d20046a0b2c12566d40074bb84?OpenDocument, 30.1. 2008.
- PTÁČEK, A. et al. *Skripta znakového jazyka: Slyšíte? Nerozumíte? Otevřete!*; Praha: Česká unie neslyšících, 2004.
- ŘEHÁKOVÁ, K. K socializaci neslyšícího dítěte. In JESENSKÝ, J. et al. *Integrace – znamení doby. Sborník z odborné konference na počest 50. výročí Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a 50. výročí vysokoškolské přípravy speciálních pedagogů*. Praha: Karolinum, 1998, str. 133-137. ISBN 80-7184-691-0.
- SINECKÁ, J. *Zdravotně handicapované skupiny: komunita neslyšících - limity integrace*. Praha, 2000. 66 s. Bakalářská práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy. Vedoucí bakalářské práce Blanka Soukupová.
- STRNADOVÁ, V. *Jaké je to neslyšet*. Praha: Česká Unie Neslyšících, 1995.
- STRNADOVÁ, V. *Potom ti to povíme*. Praha: Česká Unie Neslyšících, 1994.
- STRNADOVÁ, V. *Hádej, co říkám, aneb odezírání je nejisté umění*. Praha: ASNEP za finanční spoluúčasti Ministerstva zdravotnictví ČR, 2001. ISBN 80-903035-0-1.
- STRNADOVÁ, V. *Současné problémy české komunity neslyšících I.: Hluchota a jazyková komunikace*. Praha: FF UK, 1998, ISBN 80-85899-45-0.
- *Střednědobá koncepce státní politiky vůči občanům se zdravotním postižením*. Schválena usnesením vlády ČR ze dne 16. června 2004 č.605, Praha: 2004. ISBN 80-86734-22-6.
- ŠEBESTA, F. Komunikace jako předpoklad integrace. In JESENSKÝ, J. et al. *Integrace – znamení doby. Sborník z odborné konference na počest 50. výročí Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a 50. výročí vysokoškolské přípravy speciálních pedagogů*. Praha: Karolinum, 1998, str. 60-62. ISBN 80-7184-691-0.

- TARCSIOVÁ, D. Pracovní a společenské uplatnění dospělých nepočujících. In JESENSKÝ, J. et al. *Integrace – znamení doby. Sborník z odborné konference na počest 50. výročí Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy a 50. výročí vysokoškolské přípravy speciálních pedagogů*. Praha: Karolinum, 1998, str. 138-146. ISBN 80-7184-691-0.
- Tomeš, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha: Socioklub, 1996. ISBN 80-86484-00-9.
- VESELÝ, A. - NEKOLA, M. *Analýza a tvorba veřejných politik – přístupy, metody a praxe*. Praha: SLON, 2007. ISBN 978-80-86429-75-5.
- VOCILKA, M. et al. *Integrace sociálně a zdravotně handicapovaných a ohrožených dětí do společnosti*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1997.
- YOUNG, A. M. - ACKERMAN, J. - KYLE, J.G. *On Creating a Workable Signing Environment: Deaf and Hearing Perspectives*. Journal of Deaf Studies and Deaf Education; Spring 2000; vol. 5, no. 2; ProQuest Medical Library, str. 186-195.
- *Zpráva ze studijní cesty APPN, o. s. : ŠVÉDSKO – Upsala – 10.12. – 14.12.2007 u švédské organizace „The Employment Office for the Hearing Impaired, Deaf and Visually Impaired*. Praha: APPN, 2007.

Internetové zdroje

- Internetová encyklopedie Wikipedia (heslo „Audism“) [online], <http://en.wikipedia.org/wiki/Audism>; 31.1.2008.
- Portál MPSV [online], <http://portal.mpsv.cz/sz/zamest/zamestnaniiosob>, 14.4.2008.
- Agentura Profesního Poradenství pro Neslyšící [online], <http://www.appn.cz/index.php?sel=1>; 14.4.2008.
- Česká unie neslyšících [online], <http://www.cun.cz/>, 14.4.2008.

21 Seznam příloh

- I. Podklad pro rozhovory s neslyšícími o jejich situaci na trhu práce
- II. Podklad pro rozhovory se zaměstnanci NO
- III. Podklad pro rozhovor se zaměstnancem úřadu práce

22 Přílohy

22.1 Příloha I.

Podklad pro rozhovory s neslyšícími o jejich situaci na trhu práce

A) situace neslyšícího na pracovním trhu

- 1) Co děláte v současné době? (zaměstnání, studium, nezaměstnaný apod.)

Pro ekonomicky neaktivní, nezaměstnané:

- a) Snažíte se sehnat si práci? Jakým způsobem?
  - b) Jste evidován na úřadu práce?
  - c) Je pro vás obtížné získat práci? Proč myslíte, že tomu tak je?
- 2) Jaké máte vzdělání? Jakou školu jste navštěvoval(a)?
  - 3) Jak jste si našel(šla) současné zaměstnání? – sám(a), s pomocí rodičů, přátel, některé organizace, úřadu práce..
  - 4) Jste ve své práci spokojený/á? Co se vám na ní líbí/nelíbí?
  - 5) Ve kterých zaměstnáních jste pracoval(a) v minulosti?
  - 6) Jak jste si našel zaměstnání v minulosti?
  - 7) Mohl(a) byste popsat pozitiva a negativa vašich minulých zaměstnání?

B) problémy na trhu práce

- 8) S jakými problémy jste se musel(a) potýkat při hledání práce?
- 9) Myslíte si, že je nějaká profese, kterou byste chtěl(a) vykonávat, ale nemůžete, protože jste neslyšící?
- 10) Cítil(a) jste se někdy handicapován(a) v běžném životě kvůli tomu, že jste neslyšící? Proč? Jak se to projevovalo?
- 11) Cítil(a) jste se někdy handicapován(a) v práci, ve škole kvůli tomu, že jste neslyšící? Proč? Co jste postrádal/a?
- 12) Byl(a) jste (cítil/a jste se) někdy diskriminován(a) na pracovním trhu kvůli svému postižení? Jak se to projevovalo?
- 13) Myslíte si, že problémy neslyšících na trhu práce může způsobovat jazyková bariéra?
- 14) Myslíte si, že problémy neslyšících na trhu práce může způsobovat diskriminační postoj slyšící společnosti (předsudky, stereotypy atd.)?
- 15) Myslíte si, že problémy na trhu práce mohou způsobovat specifika komunity Neslyšících (uzavřenost atd.)?
- 16) Myslíte si, že problémy na trhu práce může způsobovat nedostatek pracovních příležitostí (nedostatečnou podporou zaměstnávání neslyšících)?

C) politika ČR a neslyšící – zaměstnanost, vzdělávání

- 17) Máte pocit, že problémy způsobené vaším znevýhodněním někoho zajímají?
- 18) Kdo vám je hlavně pomáhá řešit?(rodina, přátelé, neziskové organizace, sociální

pracovníci, někdo jiný – kdo? Jak se to projevuje ve vašem zaměstnání (při hledání zaměstnání)?

- 19) Myslíte si, že je tato pomoc dostatečná? Co by se podle vašeho názoru mělo v této oblasti změnit?
- 20) Jaký je váš názor na možnosti vzdělávání v České republice pro neslyšící? Víte, jaká je situace ve vzdělávání neslyšících v zahraničí? Dokázal(a) byste ji porovnat se situací u nás?
- 21) Jsou neslyšící studenti nějak znevýhodněni? Jak se to projevuje?
- 22) Co by se mohlo podle vašeho názoru na vzdělávacím systému změnit?
- 23) Co se vám ve škole líbilo nebo naopak nelíbilo a proč?

D) Neslyšící a společnost, kultura

- 24) Jsou vaši spolupracovníci (spolužáci) převážně slyšící nebo neslyšící? Se kterými se hlavně stýkáte, přátelíte.. atd.?
- 25) Když máte v práci (nebo ve škole) nějaký problém, potřebujete pomoc či radu, za kým půjdete? Je tato osoba slyšící či neslyšící?
- 26) Jsou některá pozitiva, která vám vaše znevýhodnění přináší? Máte nějakou výhodu vůči ostatním?
- 27) Jak se k vám většinou chovají slyšící spoluobčané?
- 28) Změnil se postupem času nějak tento postoj? Je podle vás tato změna k lepšímu/horšímu? Proč?
- 29) Máte nějaké informace o tom, jak se chová společnost k neslyšícím v jiných státech?
- 30) Myslíte si, že slyšící a neslyšící žijí spíše „spolu“ nebo „vedle sebe“? Proč myslíte, že tomu tak je?
- 31) Čím je komunita Neslyšících výjimečná?
- 32) Jsou podle vašeho názoru Neslyšící kulturní a jazykovou minoritou?
- 33) Co si myslíte o tom, že by se neslyšící měli psát „s velkým N“?

22.2 Příloha II.

Podklad pro rozhovory se zaměstnanci NO

I. činnost a cíl organizace

- 1) Čím se zabývá organizace, v které pracujete? Co je hlavním cílem?
- 2) Co konkrétně dělá vaše organizace pro uplatnění neslyšících na trhu práce?
- 3) Jakým způsobem podle vašeho názoru je možné zlepšit uplatnění neslyšících na trhu práce?

II. postavení státu

- 4) Jaký je váš názor na postoj státu v této problematice?
- 5) Co by se mohlo zlepšit v činnosti státu? Vůči neslyšícím, zaměstnavatelům, NO?

III. uplatnění neslyšících

- 6) V kterých oborech a činnostech nacházejí neslyšící nejčastěji uplatnění?
- 7) Jak nejčastěji nacházejí práci?
  - přes úřad práce
  - přes NO
  - vlastní aktivita
  - pomoc okolí (rodina, přátelé)

IV. problémy neslyšících na trhu práce

- 8) S jakými problémy se neslyšící musí podle vašeho názoru nejčastěji potýkat?
- 9) Jsou problémy v komunikaci (jazyková bariéra)?
- 10) Jsou podle vašeho názoru neslyšící diskriminováni většinovou společností?
- 11) Jsou některé problémy způsobeny specifiky komunity Neslyšících (uzavřenost atd.)?
- 12) Jsou problémy neslyšících na trhu práce způsobeny nedostatkem příležitostí (nedostatečnou podporou jejich zaměstnávání)?

V. Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina

- 13) Jsou podle vašeho názoru Neslyšící kulturní a jazykovou minoritou?
- 14) Které problémy v uplatnění neslyšících jsou „způsobeny“ postižením (hluchotou)?
- 15) Které problémy v uplatnění neslyšících jsou „způsobeny“ kulturními specifiky komunity Neslyšících (uzavřenost komunity atd.)?

22.3 Příloha III.

Podklad pro rozhovor se zaměstnancem úřadu práce

I. činnost úřadu

- 1) Jak pomáhá úřad práce v uplatnění se na pracovním trhu?
- 2) Co konkrétně dělá úřad práce pro uplatnění neslyšících na trhu práce?
- 3) Jakým způsobem podle vašeho názoru je možné zlepšit postavení neslyšících na trhu práce (obecně lidí s handicapem)?

II. postavení státu

- 4) Napomáhá podle vás stát v řešení této problematiky? Jakým způsobem?
- 5) Co by se mohlo zlepšit v činnosti státu (v činnosti úřadů, ministerstva atd.)?
- 6) Spolupracuje úřad práce s neziskovými organizacemi, které se uplatňují v této problematice? Jakým způsobem?
- 7) Jakým způsobem spolu komunikují neslyšící a zaměstnanci úřadu práce? Jsou (byly) nějaké problémy v této oblasti?

III. uplatnění neslyšících

- 8) V kterých oborech a činnostech nacházejí neslyšící nejčastěji uplatnění?

IV. problémy neslyšících na trhu práce

- 9) S jakými problémy se neslyšící musí podle vašeho názoru nejčastěji potýkat?
- 10) Jsou problémy v komunikaci (jazyková bariéra)?
- 11) Jsou podle vašeho názoru neslyšící diskriminováni většinovou společností?
- 12) Jsou některé problémy způsobeny specifiky komunity Neslyšících (uzavřenost atd.)?
- 13) Jsou problémy neslyšících na trhu práce způsobeny nedostatkem příležitostí (nedostatečnou podporou jejich zaměstnávání)?

V. Neslyšící jako jazyková a kulturní menšina

- 14) Jsou podle vašeho názoru Neslyšící kulturní a jazykovou minoritou?
- 15) Které problémy v uplatnění neslyšících jsou „způsobeny“ postižením (hluchotou)?
- 16) Které problémy v uplatnění neslyšících jsou „způsobeny“ kulturními specifiky komunity Neslyšících (uzavřenost komunity atd.)?